

בנק שאלות למבחן סיכום עיוני בקורס מדריכי קבוצות נוער, יד ושם, 2022

1. הקמת פולין העצמאית בתום מלחמת העולם הראשונה :

- א. תאר בקצרה מצבם הפוליטי והחברתי של יהודי פולין בין שתי המלחמות.
- ב. כיצד השפיעה המציאות הפוליטית והחברתית בה חיו עד מלחמת העולם הראשונה, על חייהם במסגרת פולין העצמאית.

תשובה:

א. 1918 - 1926: השנים הראשונות של פולין העצמאית

מצבם הפוליטי - בסיום מלחה"ע ה-1 ועם התפרקות האימפריות באירופה, מדינות רבות קמו וזכו לעצמאות לאומית וביניהן פולין. במסגרת הסכמי ורסאי נקבעו גבולות המדינות וכן נחתם "חוזה המיעוטים" שקבע כי כל מדינה שקמה תדאג למעמדם האזרחי והתרבותי של המיעוטים שנכללו בתוכה. בפולין העצמאית כ-1/3 מהאוכלוסייה היו מיעוטים כמו אוקראינים, ביילרוסים, גרמנים ובעיקר יהודים שמנו כ-3.3 מיליון והיוו כ-10% אחוז מהאוכלוסייה. רובם היו עירוניים ובערים כמו וורשה נוכחותם בלטה ביותר.

חוזה המיעוטים עורר התנגדות בקרב הפולנים. לכאורה כיבדה פולין את התחייבויותיה ואימצה חוקה ליברלית שהעניקה זכויות אזרח מלאות ואוטונומיה תרבותית ודתית למיעוטים בכלל וליהודים בפרט. למעשה, החלה פולין בתהליכי פולניזציה: הצורך בגיבוש האומה הפולנית הוביל לנקיטת צעדים המנוגדים לחוזה המיעוטים כמו הטמעת השפה הפולנית, פגיעה במסגרות הקיימות של היהודים, הפיכת המשק הכלכלי למשק הנתון בידיים פולניות ובשנים 1918-1920 היו פרעות ביהודים ויהודים רבים נפגעו.

דוגמה בולטת ביותר היא התקופה של גרבסקי כראש ממשלה ושר אוצר בשנים 1923-1925. גרבסקי יצא בשורת גזירות כלכליות ("גזירות גרבסקי") שכוונו בעיקר כנגד המעמד הבינוני בפולין שכלל סוחרים ותעשיינים, ביניהם אחוז ניכר של יהודים. עיקר הגזירות – הטלת מיסים כבדים על הסוחרים במטרה לצמצם את מספר העוסקים במסחר. יהודים רבים נפגעו מגזירות אלו שהצרו את רגליהם ורבים החליטו להגר מפולין. כ-60 אלף מהם עלו לארץ ישראל (העלייה הרביעית). גזירות נוספות בתקופתו היו צמצום המשרות הציבוריות שהיו בידי יהודים וכן צמצום מספרם באוניברסיטאות (חוקי הנומרוס קלאוזוס שהיו בלתי רשמיים). היהודים

בתקופה זו רוב האוכלוסייה היהודית ראתה עצמה משתייכת למיעוט הלאומי-יהודי וקמו מפלגות פוליטיות שייצגו את כל הקשת הפוליטית היהודית. בשנת 1919 המפלגות היהודיות נבחרו לסיים הפולני. מספרם הלך וגדל ואף הגיע ל-30 צירים שניסו לדאוג לקיום זכויות המיעוטים בפולין העצמאית. צעד זה עורר כעס בקרב הפולנים ובעיקר מצד המפלגה הדמוקרטית הפולנית.

1926-1935: עליית פילסודצקי לשלטון

בשנת 1926 התרחשה הפיכה ע"י הגנרל פילסודצקי. בתקופת שלטונו הייתה רגיעה והפגיעה ביהודים פחתה.

1935-1939: לאחר מותו בשנת 1935 חלה הרעה והממשלות שקמו היו לאומניות ופרו פאשיסטיות. צומצמו זכויות

היהודים והיהודים היו חשופים לגילויי אנטישמיות:

- חוזה המיעוטים בוטל
- הסטודנטים היהודים נודו וישבו בספסלים נפרדים (ספסלי הגטו)
- חנויות של יהודים הוחרמו
- הממשלה הכריזה שהיא תומכת במלחמה כלכלית נגד היהודים
- מעשי האלימות והביזה התרבו, 79 יהודים נרצחו ורבים מאוד נפצעו בפרעות שהתרחשו ברחבי המדינה
- ב-1937 הפולנים חשבו על תכנית טרנספר של היהודים לאי מדגסקר. הם שלחו שליחים לבדוק אם זו תכנית ישימה ומסקנתם הייתה שיכולת הקליטה של האי קלושה ביותר והתוכנית לא יצאה אל הפועל.
- ביטול אזרחות של פולנים שלא חיו בפולין מזה זמן (הדבר השפיע למשל בגירוש ז'בונין באוקטובר 1938 אז גרמניה גירשה לתחומי פולין כ-18,000 יהודים ממוצא פולני שעוד לא הייתה להם אזרחות גרמנית וממשלת פולין סירבה לקבלם. בין המגורשים היו בני משפחתו של הרשל גרינשפן).

מצבם החברתי - זו הייתה חברה מגוונת מאוד המכילה בתוכה יהודים חרדים, ציונים שהם גם דתיים וגם חילוניים, גם משתייכים לימין (רוויזיוניסטים) וגם לשמאל (ציונות סוציאליסטית), אנשי ה"בונד" שהיו אנטי ציוניים, והיו גם מיעוט שראו עצמם משתייכים ללאום הפולני אך דתם יהודית (בני דת משה) ובמסגרות פוליטיות יהודיות. הופצו עיתונים רבים ביידיש ובעברית כמו 'הצפירה' בעברית ו'היינט' (היום) ביידיש. היו גם הוצאות ספרים 'כמו 'אחיאסף' הם הוציאו לאור את ספריהם של סופרים יהודים כמו מנדלה מוכר ספרים, י.ל. פרץ ושולם עליכם. היה גם תיאטרון יהודי שהעלה מחזות של סופרים אלה. כמו כן, התארגנו תנועות נוער ציוניות, הדרור, השומר הצעיר, בני עקיבא, החלוץ ובית"ר. היו גם רשתות חינוך שהמפלגות הקימו כמו, בתי ספר "תרבות" שלימדו עברית וחינכו להגשמה לאומית, היו גם בתי ספר של מפלגות סוציאליסטיות לא ציוניות שדיברו בהם אידיש כמו "צישא", וכמובן היו בתי מדרש וישיבות שהשתייכו לפלגים החרדיים.

ב. ליהדות פולין יש היסטוריה ארוכת שנים של כ-800 שנה. במאה ה-18 פולין נעלמת מהמפה, משום שהיא חולקה 3 פעמים, והיהודים מצאו עצמם תחת שלטון של 3 אימפריות: הרוסית, האוסטרו-הונגרית והפרוסית. בתקופה זו חלו תמורות בתוך החברה היהודית, כמו צמיחת תנועת החסידות ותחילת השפעת תהליך המודרנה. תמורות אלה יצרו תהפוכות ואף ערערו את סדרי הקהילה המסורתיים.

לפני מלחמת העולם הראשונה החברה היהודית עברה שינויים רבים והפכה מקהילה יחסית הומוגנית לחברה מאוד מגוונת שיש בה חרדים, חסידים, יהודים מודרניים משולבים בחברה הפולנית (מעט) יהודים שהיהדות היא תרבות יהודית חילונית עבורם כמו אנשי הבונד, וכאלה שהזהות הלאומית שלהם הופכת להיות מרכזית לצד הדת והתרבות. שינויים אלה השפיעו על הפעילות שלהם, גם לאחר שהוקמה פולין העצמאית.

- חיו בתחום המושב ולכן היו מרוכזים בדרך כלל בריכוזים משלהם.
- במהלך המאה ה-19 חל תהליך עיור. כמעט כולם היו עירוניים, ריכוז גדול בוורשה.
- גל פוגרומים בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 הביא להגירה גדולה (הן לארה"ב והן לארץ) ולהתחזקות התנועה הציונית בפולין.

2. מה האתגרים מולם התמודדו יהודים עם עליית המודרנה? פרט בנוגע לשני אתגרים והתמודדות

מולם.

תשובה:

במחשבה ראשונה, קיימת נטייה לחשוב שהמודרנה היתה טובה ליהודים שכן קידמה את האדם בכל החזיתות (מזון, בריאות, תוחלת חיים, מדע וטכנולוגיות וכו'). אך המודרנה הביאה איתה גם אתגרים מורכבים עבור החברה היהודית:

- בעולם המודרני **השלטון נהיה יותר ריכוזי ובירוקרטי**. נוצרו מדינות, שכל האנשים נהיו אזרחים בהם – בעקבות האמנציפציה. השליטה על חיי היומיום של היהודי כבר לא היתה בידי הקהילה אלא בידי המדינה. הסמכות החוקים והמשפטית של הקהילה בוטלה, וזה היווה משבר ושינוי גדול שהביא לתהליך פירוק הקהילות (שהושפע גם מתהליך העירור). היה צריך לבנות את השותפות בקהילה על בסיס וולונטרי, ועדיין לספק צרכי כינוך ושירותים דתיים. ההתמודדות היהודית עם השינוי התבטאה בהתפצלות לקהילות בעלות אמונות ודעות שונות - אורתודוקסים, רפורמים וכו' (יותר במערב) וכן תהליכים של חילון (יותר במזרח אירופה).

- **הקשר ההדוק שנוצר בין לאום למדינה**. במצב זה "הזר" תופס ממד אחר – מאיים. היהודים נתפסים כקהילות עם אינטרס עצמי שגורם לפוליטיקאים ואחרים להאשים את הזרים (היהודים) בניסיון לחתור תחת הלאום החדש והמשטר הנבחר. ארגונים יהודיים בינ"ל נתפסים כרצון להשתלט על העולם.

במצב החדש שנוצר, האנטישמיות, זאת שהייתה גם בימי הביניים, תפסה ממדים של קטסטרופה חורבנית שהגיעה לשיא בזמן מלחמת העולם השנייה והובילה לשואת העם היהודי. היהודים ניסו לשלב את השתלבותם בנאמנות במדינה בה חיו יחד עם סולידריות יהודית בין יהודים ברחבי העולם.

- **התפתחות המדע** - בעולם המודרני התחילו לעשות חיבורים בין תגליות המדע לבין סיווג בני אדם לגזעים וטיהור העולם מיסודות שמזיקים לו. העולם המודרני יצר את הטכניקה והרצון לחיסולים אתניים מלאים כשיטה של ממש. זה, כמובן, נהיה מסוכן מאוד ליהודים, וזה דבר שלא היה להם איך להתמודד איתו.

3. יהדות אירופה טרם מלחמת העולם השנייה:

- ערב המלחמה ניתן למצוא בפולין קהילה יהודית הטרוגנית. ציינו שלושה זרמים מרכזיים בקרב הקהילה היהודית ופרטו את עיקרי תפישת עולמם של זרמים אלו.
- עמדו על שלושה הבדלים מרכזיים בין יהדות מערב אירופה ליהדות מזרח אירופה החל מסוף המאה ה-18.

תשובה:

א. **הזרמים המרכזיים:** 1. החרדים - ביקשו לשמר את העולם היהודי הישן: במלבוש, לימוד תורה בישיבות ובחדרים, שמירת מצוות וחיי קהילה שבראשם רב (אצל המתנגדים) או אדמו"ר (אצל החסידים). התנגדו לציונות.

ניסו ללחום במגמות החילון. יוצגו בעיקר דרך מפלגת אגודת ישראל שהפעילה רשת של ישיבות, בתי מדרש ומוסדות חינוך.

2. הבונד- תנועה פועלית סוציאליסטית ואוטונומיסטית שקראה לצדק ושוויון כלכלי-חברתי ועימם זכויות פוליטיות ליהודים כפרטים וכמיעוט לאומי. שללו את הציונות. האמינו באוטונומיה לאומית ליהודים ובאפשרות קיומם של יהודים בארצות אירופה בעזרת תרבות חילונית ביידיש.

3. הציונים- האמינו בחזון הציוני של הרצל. הפעילות התבצעה דרך מפלגות ותנועות נוער מגוונות, שייצגו את המגוון בתוך התנועה הציונית: השומר הצעיר, בני עקיבא, הדרור פועלי ציון ובית"ר (ימין ושמאל, חילונים ודתיים). בתנועות הנוער ובמספר בתי ספר לימדו קראו ודיברו עברית. המפלגות האלה עסקו בטיפול החינוך הציוני בהפעלת רשת חינוך בשם תרבות, בה לימדו את השפה העברית וחינכו להגשמה בארץ ישראל.

ב. תהליך האמנציפציה -

במערב אירופה: היהודים קיבלו אמנציפציה. זו הקנתה להם זכויות חברתיות ואזרחיות שלא נהנו מהם קודם, השתלבות היהודים יצרה שיפור משמעותי במעמדם הכלכלי והחברתי. במזרח אירופה: לא היתה אמנציפציה. הציבור היהודי היה נתון בטבעת חנק של גזרות גירושים ותקנות מגבילות שהונחתו משלטון הצאר.

סגנון דתי:

במערב אירופה: התפתחות זרמים דתיים מגוונים – רפורמה, אורתודוקסיה, אורתודוקסיה מודרנית. היתה גם התבוללות כולל המרת דת במטרה לקבל "כרטיס כניסה" לחברה האירופאית, לזכות במשרה ממשלתית או אקדמית וליטול חלק פעיל בחיי הציבור והפוליטיקה הממלכתית. במזרח אירופה: רבים נשארו דתיים כמו לפני כן. היו גם מגמות של חילון, אך בדרך כלל לא התבוללות והמרת דת.

תרבות:

במערב אירופה היו שאימצו את הגישה: "היה יהודי בביתך ואדם בצאתך". בהתאם לכך שינו את לבושם ללבוש אירופאי מודרני, עברו לדבר בשפת המקום במקום ביידיש. אימוץ התרבות המקומית. במזרח אירופה: רבים המשיכו ללבוש את הלבוש היהודי המסורתי. שמרו על היידיש ועודדו את לימוד השפה העברית ואת השימוש בה – לצד הלימוד של שפת המדינה. היתה פריחה של ספרות ותיאטרון יהודי ביידיש ובעברית.

מקצועות ותעסוקה:

במערב אירופה: האמנציפציה הביאה לכניסת מקצועות חדשים שלא היו פתוחים בעבר בפני יהודים - הן בשל ביטול המונופולין של גילדות בעלי המלאכה, שמנעו מהיהודים כניסה אליהן ועיסוק בתחומן, והן בשל הקפיטליזם. חלק ניכר פנו לעיסוק ב"מקצועות חופשיים" כגון רופאים, עורכי דין, עיתונאים, מורים, סוחרים ובנקאים. וגם אנשי אקדמיה.

במזרח אירופה: מרבית היהודים חיו בערים ובאזורים הכפריים נאסר עליהם לעבוד בחקלאות והם פנו למסחר הזעיר.

4. הציגו שלושה מאפיינים ייחודיים ליהדות ברית המועצות ערב השואה, והסבירו את השפעתו

של אחד מהם על גורלה של יהדות זו.

תשובה:

בין שתי מלחמות העולם, עברו יהודי בריה"מ מספר תהליכים משמעותיים: **א. אורבניזציה** - תחום המושב בוטל ולכן התחילה הגירה לערים הגדולות שלפני כן נאסרה הישיבה בהן. השטעטל המסורתי הלך והתרוקן ואילו הערים הגדולות התמלאו ביהודים.

ההשפעה: בעיניים סובייטיות, מצב היהודים בתקופה שבין שתי מלחמה"ע השתפר יותר ממצב האוכלוסייה הכללית. רוב היהודים חיו בעיר ולא סבלו ממצוקות הכפריים – רעב, הכנסה לקולחוזים. מצב זה הגביר את האנטישמיות והביא לשיתוף פעולה רב של המקומיים ברצח היהודים. אזור "תחום המושב" התרוקן מצעיריו (התופעה נעשתה מורגשת יותר עם האבקואציה והגיוס לצבא האדום עם מבצע ברברוסה). בעקבות כך, הציבור היהודי דולל מחלקיו הצעירים והדינמיים שהיו יכולים להוות גרעין להתנגדות פעילה לגרמנים.

ב. רוספיקציה וסובייטיזציה - עם מתן האמנציפציה, היהודים השתלבו בכל תחומי החיים, אימצו את התרבות הרוסית ואת הערכים הסובייטיים. כל אוטונומיה או קהילתיות יהודית בוטלה. ערב המלחמה היהודים היו הקבוצה האתנית המשכילה ביותר והשתלבו בתפקידים בכירים בצבא ובממשלה.

ההשפעה: זיהוי היהודים כמחוללי הבולשביזם. לכן הם האויבים האידאולוגיים הגרועים ביותר של הנאציזם. היהודים בשטחים אלה היו הראשונים להיות קורבנות ההשמדה השיטתית בהיעדר שלבים עד לרצח הסופי. יתכן גם, שההשתלבות המוגברת של היהודים במערכות הסובייטיות הביאה גם היא לשנאת היהודים על ידי האוכלוסייה המקומית ובכך עודדה השתתפות מקומיים ברצח. בנוסף, היעדר המסגרות הקהילתיות מנע תחושת השתייכות קהילתית בקרב היהודים הסובייטים לפני השואה. יתרה מזו, חברי היודנרט שמונו על ידי הגרמנים, לרוב בצורה אקראית, לא נהנו ממוניטין ציבורי מהתקופה שלפני המלחמה ואף לא מתמיכת הציבור בעידן הקריטי של השואה.

ג. שינויים בחינוך ובתרבות: העברית נאסרה והידיש היתה מותרת ופרחה. היה מאבק לסגירת ישיבות וחיידרים. גם משפחות מסורתיות העדיפו לרוב בי"ס רוסי כללי על פני בי"ס יהודי (עדיף שישמעו דיבורים נגד ישו מאשר דיבורים נגד הדת היהודית). פעילים ומנהיגים יהודים, עסקנים פוליטיים, אנשי דת וכיו"ב רובם ככולם הוגלו, נעצרו או הוצאו להורג על ידי הסובייטים. כתוצאה מכך, היהודים בשטחי ברית המועצות המקוריים (באזורים שסופחו לבריה"מ כתוצאה מהסכם ריבנטרופ- מולוטוב המצב היה מעט שונה) איבדו מזהותם היהודית ושכחו כמעט לגמרי כיצד לנהל מסגרות יהודיות.

5. אידיאולוגיה נאצית ויהודי גרמניה בשנות ה-30:

א. הציגו שלושה מצעדים של היטלר לאחר עלייתו לשלטון והסבירו כיצד ניתן לראותם כיישום של

עקרונות האידיאולוגיה הנאצית. (פרטו את עיקרי העיקרון אותו אתם בוחרים להביא).

ב. לאחר חקיקת חוקי נירנברג ב-1935, אנו עדים לירידה בממדי ההגירה של יהודים מגרמניה.

מדוע?

תשובה:

א. ראשית הפעולות האנטי-יהודיות של היטלר :

1. חקיקה -

חוק השבת הפקידות המקצועית על כנה – 7.4.33 – פטורים של מי שאינו ממוצא ארי.
חוקי נירנברג- 15.9.35 - חוק האזרחות, החוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני. יש בכך יישום תורת הגזע.
יום החרם – 1.4.33.

יש בכך יישום של האנטישמיות הגזעית שלטענתה היהודים מתכננים להשתלט על כלכלת העולם.
2. **הקמת מחנות ריכוז** (דכאו מוקם כבר ב-1933) – קודם לפוליטיים ואח"כ לא-סוציאליים. יש בכך יישום הטוטליטריות ובפרט עקרון המנהיג שאין לערער על דבריו והחלטותיו – מי שאינו מיישר קו – הולך ל"חינוך מחדש" במחנה ריכוז (אסירים פוליטיים). גם עקרון עליונות ואחדות האומה - האומה מעל הכל ולכן מי שלא פרודוקטיבי ותורם ללידת ילדים ארים בריאים – פסול (אסירים א-סוציאליים)
3. **הסכם ההעברה** - נחתם באוגוסט 33 בין רשויות הכלכלה בגרמניה ובין "ההתאחדות הציונית בגרמניה" ובנק אנגלו-פלשתינה. ההסכם אפשר העברת הון של יהודים מגרמניה לארץ ישראל בידי עולים או משקיעים (בצורת סחורות) וכך סייע להגירה מגרמניה.

יש בכך יישום האנטישמיות הגזעית, שרצתה להיפטר מהיהודים ועודדה את הגירתם.
ב. לאחר חקיקת חוקי נירנברג האמינו היהודים שיוכלו לשרוד במסגרת חוקים אלו ולא יהיו נתונים לגזרות חדשות מידי יום לפי גחמות של בעלי זרוע נאצית. הרגישו שעבשיו הכל מוסדר, תקופת חוסר הוודאות עברה, ולכן הרגישו בטוחים יותר. חשבו, שגרוע יותר כבר לא יהיה.
בנוסף, ב 1936 התקיימה אולימפיאדה בברלין. לקראת האולימפיאדה היטלר הורה להסיר את השלטים המורים על הגבלת היהודים ולכן גם במרחב הציבורי הורגשה הקלה.

6. מנו והסבירו שלושה מאפיינים עיקריים של ראשית הכיבוש הנאצי בפולין, וכיצד הם השפיעו על גורל היהודים.

תשובה:

הבריחה מזרחה: עם פרוץ המלחמה חיו בפולין כ-3.3 מיליון יהודים. עפ"י הסכם ריבנטרופ-מולוטוב חולקה פולין בין בריה"מ לגרמניה. בתחום המזרחי שניתן לבריה"מ ניצלו היהודים לעת עתה. רבים נמלטו לשטחים אלה וניצלו זמנית.

בתחום שנותר בידי גרמניה נותרו 2.2 מיליון יהודים. הגרמנים חילקו את השטח שברשותם לשניים: האזור המערבי סופח לרייך ווממנו גורשו היהודים כשטח של "יוון ריין" ואזור מרכז פולין נקבע כאזור הממשל הצבאי- אזור הגנרל גוברנמן- זה היה האזור בו רוכזו רוב הגטאות.

כיבוש פולין בא לידי ביטוי במספר צעדים כלפי היהודים:

התעללות והשפלת היהודים: שינוי המדיניות כלל אלימות קשה כלפי היהודים, זקנים ופאות נגזזו באכזריות, בתי כנסת הועלו באש, רבנים הוכרחו להשתתף בתהלוכות משפילות ובנוסף היתה תעמולה אנטישמית משפילה.

עבודות כפיה מחנות עבודה: לאחר כיבוש פולין הוקמו מאות מחנות עבודה ובהם נוצלו היהודים ככוח עבודה זול. היהודים נחטפו לעבודה בכפייה עפ"י צו וללא התחשבות בגיל ובכושר הגופני. הם הועבדו בעבודות קשות במפעלים גרמניים או בעבודות מזדמנות כמו ניקוי רחובות, סלילת כבישים ועוד. החטיפות השאירו משפחות יהודיות מבולבלות ומפורקות ללא אב שייתן ביטחון כלכלי וללא הגנה.

גזל הרכוש: סכום הכסף שהותר ליהודים להחזיק – הוגבל לכ-2000 זלוטי בלבד, חפצי ערך ויצירות אומנות – הוחרמו, נלקח רכוש בסיסי. היהודים נותרו עניים ומושפלים.

חובת סימון היהודים – השפלה, דחייה חברתית, קל לזהותם ולהתעלל בהם

איגרת הבזק:

ב-21.09.1939 שלח ריינהרד היידריך ראש משטרת הביטחון את איגרת הבזק אל ראשי האיזנצגרופן בשטחי הכיבוש שהנחתה כי יש לשמור בסודיות רבה את המדיניות האנטי-יהודית, כי יש לרכז את יהודי העיירות וערי מערב פולין בערים הגדולות שליד מסילות ברזל שבאזור הגנרל גוברנמן (היווצרות בעיית הפליטים), ובכל מקום ריכוז יש להקים יודנראט.

7. ב-22.06.1941, החלה הפלישה הגרמנית לשטחי ברה"מ.

א. הסבירו את הפער בין מספר היהודים בשטחי ברה"מ ערב המלחמה ומספר אלה שנותרו תחת הכיבוש.

ב. הסבירו את הקשר בין מועד הכיבוש בתוך בריה"מ לבין גורלם של היהודים באזורים השונים.

תשובה:

א. עם הפלישה לשטחי ברה"מ חיו בהם כ-5.1 מיליון יהודים. תחת הכיבוש הנאצי נשארו "רק" כ-2.7 מיליון יהודים.

מדוע?

כחצי מיליון התגייסו כחיילים לצבא האדום.

כ-1.2 מיליון נמלטו מזרחה או עברו לשם במסגרת האבקואציה – העברת מפעלים ועובדיהם מזרחה.

כ-1 מיליון גרו מראש באזורים מזרחיים יחסית, שהכיבוש הגרמני לא הגיע אליהם.

ב. האזורים הסמוכים לגבול נכבשו כבר ביוני 41 ובהם הגרמנים התחילו מיד בהשמדה המונית בבורות הירי כך שרוב היהודים נרצחו מיד. ככל שהאזור היה מזרחי יותר ונמצא יותר בעומק בריה"מ, כך לקח לגרמנים יותר זמן להגיע אליו אם בכלל ("גנרל חורף" וקרוב סטלינגרד ב-1943 שהיווה מפנה לרעה עבור הגרמנים), וליהודי המקום הייתה יותר שהות לברוח מזרחה. למשל: **קייב** – נכבשה בספטמבר 41. לפני הכיבוש הצליחו יותר מ-100,000 מתוך 160,000 יהודי העיר להימלט ממנה.

8. הסבירו את מערכת הקשרים בין: שנאת ישראל המסורתית, האנטישמיות המודרנית

והאנטישמיות הנאצית. במה הם מהווים תמורה ובמה המשכיות?

תשובה:

שנאת ישראל המסורתית: בעיקר אנטישמיות נוצרית-כנסייתית על בסיס דתי. הכנסייה הקתולית הציגה את היהודים כרוצחי האל או כרוצחי ילדים (עלילות הדם) או כעם שאלוהים עזב. היו גם דימויים מיסטיים שטניים. בכך הוציאה אותם הכנסייה מהקהילייה האנושית והדמוניזציה הזו נצרבה בתודעת העמים שהושפעו ממנה. בימה"ב המוקדמים היתה חקיקה אנטי יהודית בתחומי עיסוק, תנועה, מגורים, לבוש. אך עדיין לא היו אלימות ורציחות, כנראה בגלל הגותו של אוגוסטינוס – לא להרוג אלא לפזר. מסוף המאה ה-11 מתחילה אלימות כלפי יהודים, כנראה בעקבות היחשפות של הנוצרים לדברים שכתובים בתלמוד. אירועים בולטים: מסעי הצלב, המגיפה השחורה, גירוש מארצות שונות.

בימה"ב ניתן היה להיחלץ מכך באמצעות המרת דת כסוג של "תיקון" מיסיונרי.

האנטישמיות המודרנית: מהווה המשך מבחינת ראיית היהודים כנטע זר ומקור לבעיות העולם. אבל, בשל תופעת החילון וירידת כוחה של הכנסייה בעולם, היא מבוססת על תיאוריות גזעניות כביכול "מדעיות" המסווגות את החברה האנושית בהיררכיה מעמדית, לפי סימני גזע העוברים בתורשה ואינם ניתנים לשינוי. כיוון שכך, **אין ליהודי מוצא מנחיתות.**

האמנציפציה הייתה תהליך שאפשר ליהודים לחדור לחברות שבהן חיו. האנטישמיות המודרנית שללה את האמנציפציה ושאפה להחזיר את היהודי לסדר הישן. תהליכים מואצים של **עיור ותעשייה** השאירו רבים מהאוכלוסייה הלא יהודית מאחור ולכן הם האשימו את היהודים בהשתלטות על מקומות העבודה ועל עמדות מפתח בכלכלה העולמית והמקומית. **הלאומיות:** באירופה החלה להתפתח לאומנות שביקשה הגדרה עצמית וזהות ששוללת מיעוטים ולכן היהודים זוהו כנטע זר.

האנטישמיות הנאצית: שילבה יסודות מהאנטישמיות המסורתית (הדימויים השטניים והדמוניזציה) ומהאנטישמיות המודרנית. היא הקצינה רעיונות אלה עד כדי גיוס כל המשאבים ליישום תורת הגזע, ובעיקר הפכה את האנטישמיות לתכנית פוליטית ומעשית.

9. מלבד היותם ראשונים להשמדה, ציינו 3 נקודות המאפיינות את הפתרון הסופי בשטחי

בריה"מ והסבר אותן.

תשובה:

1. **השמדה אידאולוגית וטוטלית, מלחמה לחיים ולמוות.** הפקודות הנאציות ערב הפלישה: "עכשיו הגיעה השעה לפעולה הכרחית נגד המזימה הזאת של מחוללי המלחמה היהודים-האנגלוסכסים ומנהיגיהם היהודים של הבולשביקים במוסקבה" (גבלס).
2. **כיבוש ברוטלי ואלים:** הוצאות להורג המוניות, גירוש המוניים והרעבה המונית. במסגרתה של מלחמת החרמה נידונו יהודי ברית המועצות, ואתם מיליוני סלבים לחיסול באמצעות שילוב לא מוגדר של הוצאות להורג, הרעבה וגרוש לאזורים קשים למחיה. ב-16 ביולי 1941, על פי הפרוטוקול של הדיון שהתקיים במפקדה של היטלר ועסק בעתיד השטחים הכבושים ואופי המדיניות בהם, ההחלטות של היטלר כללו:

"... חשוב עתה לא לגלות את המטרות שלנו לכל העולם... הפיהרר מדגיש... כי האזור ענקי ויש צורך להשליט בו סדר במהירות אפשרית. הדרך הטובה להשיג זאת היא בהוצאה להורג של כל מי שזורק לעברנו מבט עקום... על התושבים המקומיים לדעת שכל מי שיראה חוסר מעש יוצא להורג ושהם יישאו באחריות על כל העברות שיתבצעו..."

3. לטובת ביצוע משימות הטרור, הוקמו ארבע יחידות איינזגרופן (בין 500 – 900 חיילים): ארבע עוצבות מבצע מיוחדות ("איינזגרופן") של הס"ס שסומנו באותיות A, B, C, ו-D. היחידות הללו היו מורכבות מאנשי ס"ס, משטרה ויחידות עזר שגויסו מקרב האוכלוסייה המקומית.

4. **רצח הדרגתי:** בשבועות הראשונים לפלישה נורו בעיקר גברים ואילו נשים וילדים יהודים לא נורו באופן שיטתי. אולם החל ממחצית אוגוסט 1941, התרחב מעגל הרצח וכלל את כלל היהודים. ההחלטה גובשה בעקבות ביקורו של הימלר בחזית ומסקנתו שהפתרון הטריטוריאלי לסילוק היהודים כבר אינו מעשי – הבנה שהכשירה את ההחלטה לבצע רצח המוני ושיטתי של היהודים. מהשלב הזה ואילך גם הנשים והילדים היהודים הפכו ל"אוכלים חסרי ערך" שלא ניתן לנצל אותם ככוח עבודה. דינם של כל היהודים נחרץ למות.

5. רצח המוני בבורות ירי ואח"כ הקמת גטאות ושילוחים להשמדה.

10. מה היו 6 מחנות ההשמדה? אפיינו אותם על פי קטגוריות הבאות: מיקומם הגיאוגרפי, מועד

ההפעלה, מסגרת ההקמה, אופי המחנה (שאלת חובה)

תשובה:

המחנות	חלמנו	מבצע ריינהרד			אושוויץ בירקנאו	מיידנק
		בלז'ץ	טרבלינקה	סוביבור		
למי מיועד?	כל היהודים באזורים שסופחו לרייך מסביב לעיר לודז' (ורטגאו)	יהודי גליציה וחלק מיהודי לובלין	יהודי ורשה וראדום	יהודי לובלין	יתר יהדות אירופה ושארית יהדות פולין	אסירים מעמים שונים, מצבאות ממחזרות,
מטרת המחנה	רצח והשמדה	רצח והשמדה	רצח והשמדה	רצח והשמדה	ריכוז, עבודות כפייה, רצח והשמדה	מחנה עם הרבה תפקידים, ביניהם גם השמדה בעיקר של היהודים
שיטת ההרג	משאיות גז	תאי גזים	תאי גזים	תאי גזים	תאי גזים	תאי גזים
כמה יהודים נרצחו?	קרוב ל 300 אלף תחילת 1941	בבלז'ץ נרצחו כחצי מיליון יהודים בין אמצע מרץ לאמצע דצמבר 1942. ניצול אחד בלבד שרד את המחנה.	נרצחו בין ה 22 ביולי 1942 עד ספטמבר 1943 בין 850 אלף ל 900 אלף יהודים	בסוביבור נרצחו כ 250 אלף בין אחד במאי 1942 עד אמצע אוקטובר 1943	בשיא הקיבולת- למעלה מעשרת אלפים יהודים ביום. בין אביב 1942 עד לשחרור בינואר 1945 נרצחו כ 1.1 מיליון	בין אביב 1942 ועד לשחרור ביולי 1944 נרצחו כ 60 אלף יהודים המהווים 75% מכל הנרצחים במחנה
מדוע נסגרו?	נסגר כאשר התקרב הצבא האדום	נסגר כי סיים את תפקידו ורצה את כל היהודים שהיו במשימתו	נסגר בעקבות מרד	נסגר בעקבות מרד	נסגר כאשר התקרב הצבא האדום	הצבא האדום שחרר

המחנה	מיקומו הגיאוגרפי	מועד הפעלתו	מסגרת הקמתו	אופי המחנה	מספר הנרצחים בו
חלמנו	70 ק"מ ממערב ללודז'	דצמבר 1942 - ינואר 1945	יוזמה של גלובוצ'ניק	השמדה-באמצעות 3 משאיות גז	300 אלף יהודים
בלז'ץ	מחוז לובלין	מרץ-דצמבר 1942	מחנות מבצע ריינהרד	השמדה בתאי גז. לא נבנו בהם משרפות לשריפת הגופות והקרבות הוטמנו בבורות ענקיים. רק בסוף 1942 - תחילת 1943 החלו בשריפת הגופות במדורות ענקיות, במגמה לטשטש את עקבות הרצח	300 אלף מיהודים
סוביבור	מחוז לובלין	מאי-יולי 1942 - אוקטובר 1942 - אוקטובר 1943	מחנות מבצע ריינהרד	כנ"ל בלז'ץ	500 אלף יהודים
טרבלינקה	גנרל-גוברנמן גבול צפון-מזרחי	יולי 1942 - אוגוסט 1943	מחנות מבצע ריינהרד	כנ"ל בלז'ץ	900 אלף יהודים
מיידנק	לובלין	סוף 1941 - אביב 1942	צו של הימלר. ביצוע של גלובוצ'ניק	הוקם לשבויים רוסים ואח"כ השמדה	78 אלף יהודים
אושוויץ-בירקנאו	פולין סמוך לגבול עם גרמניה	אוקטובר 1941 (בירקנאו)	הוראה של היטלר לפתור סופית את "שאלת היהודים"	עבודה ריכוז והשמדה בתאי גז ציקלון B	1.1 מיליון יהודים

11. ציינו את עיקרי האידיאולוגיה הנאצית ומקומם המיוחד של היהודים באידיאולוגיה זו.

תשובה:

האידיאולוגיה הנאצית, בדומה לאידיאולוגיות אחרות, ביטאה תפיסת עולם כוללת ורחבה, שהקיפה את כל תחומי החיים האזרחיים והמדיניים. היא הייתה מורכבת ממספר עקרונות מרכזיים ששולבו זה בזה והשפיעו אחד על השני: **תורת הגזע** - היוותה מרכיב עיקרי באידיאולוגיה הנאצית והשפיעה, מעבר למדיניות האנטי יהודית, אף על מהלכי מלחמה. תורת הגזע היתה כביכול תיאוריה מדעית, שחילקה את המין האנושי לגזעים לפי סדר היררכי. תורה זו הסמכה והתבססה על תיאוריות שרווחו במאה ה-19 ונבנו על בסיס תורת האבולוציה של דארווין. לפי דארווין יש מיני בעלי חיים בעלי תכונות שמאפשרות להם לשרוד טוב יותר על פני מינים חלשים יותר. הנאצים השליכו את תורתו של דארווין על המין האנושי וחילקו אותו לגזעים:

הגזע העליון- הגרמנים והסקנדינבים

גזעים נחותים כמו העמים הסלבים- הפולנים, הרוסים והצ'כים.

היהודים נמצאים מחוץ לסקאלה ונתפסו כאנטי גזע לגזע הארי העליון.

לפי האידיאולוגיה הנאצית בסופו של דבר הגזע העליון ישלוט והגזעים הנחותים ישרתו אותו. הגזע הארי העליון נקרא מכונן תרבות, שכן מכיל תכונות טובות וטהורות, הגזעים הנחותים כונו נושאי תרבות ואילו היהודים כונו הורסי התרבות.

תכונותיו של כל גזע מולדות ומועברות בתורשה ולכן יש לשמור על טוהר הגזע ולמנוע את עירובו של הגזע הארי העליון עם הגזעים הנחותים או גרוע מכך, עם האנטי גזע היהודי, שכן ערבוב שכזה יגרום להרס של הגזע העליון וגרום להרס האנושות.

מרחב המחיה - (Lebensraum) הוא עקרון יסוד באידיאולוגיה הנאצית, אשר השפיע רבות אף הוא על מהלכי מלחמת העולם השנייה ועל תוכנית 'הסדר החדש' שביקשו הנאצים להשליט. לפי האידיאולוגיה הנאצית, גרמניה צריכה להבטיח לעצמה מרחב מחייה גיאוגרפי גדול ככל הניתן, בו יחיו כל בני הגזע הארי, יתרבו וימצאו מקורות קיום חקלאיים. לפי תורת הגזע, בני הגזע הארי, העליון יתקיימו על חשבון הגזעים הנחותים יותר, **על כן, נבחרו השטחים המזרחיים בהם יושבים העמים הסלאביים כשטחי מרחב המחיה**. כמו כן, על פי תורת הגזע השגתו של מרחב המחיה תהיה בהכרח בדרך של מלחמת קיום שבסופה יהפכו העמים הסלביים למשרתי העם הגרמני, הארי העליון. בנוסף, ההשתלטות על מרחב המחיה במזרח תסייע במיגור המשטר הבולשביקי שבעיני הנאצים היה מזוהה עם היהדות הבינלאומית.

עקרון המנהיג - (הפיהרר פרינציפ) הדגיש את מרכזיותו של המנהיג, שנתפס כמבטא את רצון העם, הגזע והאל. המנהיג הוא מקור החוכמה והחוק ולכן לא ניתן לערער על החלטותיו או לבקר את מעשיו, כיוון שהם לטובת האומה ומייצגים את צרכיו וגורלו של העם הגרמני. המנהיג תפס כסמכות עליונה ובלעדית שיש להיענות לה במשמעת מוחלטת. מטרת עקרון זה היתה להשיג צייתנות ואורח מחשבה דומה בין האזרחים לבין הפיהרר.

מקומם המיוחד של היהודים:

האידיאולוגיה שהציע היטלר היתה קיצונית ומוחלטת והציגה באופן מדויק את התנהלות העולם באותן שנים, יחד עם השאיפה לשנות את העולם וליצור חדש, ללא יהודים וללא הרעיונות שהביאו איתם לעולם. האידיאולוגיה הנאצית התבססה על האנטישמיות המודרנית (שהחלה המחצית השנייה של המאה ה-19), והייתה שונה משנאת ישראל המסורתית שהייתה קיימת מאות שנים באירופה הנוצרית. על פי שנאת ישראל המסורתית, יהודי יכול היה להשתלב בחברה ולשנות את גורלו באמצעות התנצרות. באנטישמיות המודרנית לא היה זה אפשרי והגזע היהודי תמיד יישאר מסוכן ובוגדני, טפילי וערמומי, ויהיה תמיד אויבו של הגזע הארי. היהודים באידיאולוגיה הנאצית נתפסו כהרסניים, כיצורים לא אנושיים כמו חיידקים או טפילים, ואף לשטן בדמות אדם. היטלר ראה עצמו כמושיע של האנושות שתפקידו למגר את האיום הממשי על האנושות- היהודים, שכן אם ימשיכו היהודים להתקיים, יחדל בסופו של דבר העולם מלהתקיים. בנוסף, אימץ היטלר את תיאוריית "הקשר היהודי" - טענות שפורסמו קודם לכן ב"פרוטוקולים של זקני ציון" בדבר מזימה יהודית בינלאומית להשתלטות על העולם.

אמנם היהודים והיהדות היו מרכיב מרכזי באידיאולוגיה הנאצית, אך האנטישמיות לא היתה המרכיב היחיד באידיאולוגיה- הנציונאל סוציאליסטית. הנאצים שאפו ליצור סדר חדש בכל מבנה האנושות, שבו היטלר יהיה בעל שליטה טוטליטרית בלעדית, והגזענות שעמדה בבסיסה של האידיאולוגיה הנאצית היתה מכוונת כלי כלל האנושות- הגזע הארי עליון ושולט בעולם ושאר הגזעים נחותים ממנו בדרגות שונות ותפקידם לשרת את הגזע הארי. בנוסף, היטלר טען שיש להרחיק את היהודים מכיוון שהם נושאים את מה שהוא כינה "הרוח היהודית", שהכילה בתוכה את עקרונות השוויון בין בני האדם ועמדה בניגוד גמור לאידיאולוגיה הנאצית. היטלר שאף ליצור עולם המבוסס על אנטישמיות וגזענות ולכן, האידיאולוגיה הנאצית שאפה לבטל תפיסות עולם של קומוניזם, סוציאליזם,

ליברליזם, דמוקרטיה ושוויון. גם תפיסות עולם אלו נתפסו בעיני היטלר כרעיונות יהודיים ועמדו לדעתו של היטלר בניגוד לעקרון ההיררכי של הטבע.

12. גטו ורשה, גטו לודג', גטו קובנה, גטו מחנה טרזין – ממה נבעו ההבדלים באופי הגטאות הללו?

צרו מזדדים להשוואה והתייחס אליהם בתשובתך.

תשובה:

שם הגטו	מיקום ומטרת ההקמה	גודל, מיקום	שנות קיום הגטו	אוכלוסייה	היודנראט וקשריו/יחסי עם האוכלוסייה	מאפיינים נוספים/פעילות מחתרת	מקורות תיעוד יהודיים
גטו ורשה	בגנרלגוברנמן . ריכוז היהודים- היעד הסופי בהתחלה אינו ידוע	הגדול ביותר. בשיאו 450,000 איש. 2.4% משטח העיר. בלב בעיר, מאפשר הרבה הברחות וקשר עם האוכלוסייה הפולנית/אנשי מחתרת.	11.1940-4.1943	יהודי ורשה והסביבה	אדם צ'רניאקוב- ליברלי בהשקפותיו, מאפשר הברחות, מאפשר פעילות מחתרת וכד'. לא אהוד אך גם לא שנא	פעילות מחתרתית לאחר הגירוש הגדול בקיץ 1942- אי"ל ואצ"ל- מרד הגטו. שיתוף פעולה של כלל תושבי הגטו	ארכיון 'עונג שבת'.
גטו לודג'	אזור המסופח לגרמניה (וורטגאו), אח"כ גנרל גוברנמן . בתחילה לצורך ריכוז היהודים כמו בוורשה, אחכ מרכז סדנאות ייצור לטובת המאמץ המלחמתי	השני בגודלו . 3.5 קמ"ר. 164,000-200,000 איש. בשכונה מבודדת מחוץ לעיר. מוקף גדרות תיל ושמירה מוקפדת, לא מאפשר כל הברחות, והמשמעות קריטית לגבי מכסות המזון וכו. לא מאפשר כניסת מידע על הנעשה בחוץ.	אפריל 1940-אוגוסט 1944	יהודי העיר והסביבה	חיים רומקובסקי – ריכוזי מאוד, נתפס כמתנשא וכמנותק מהאוכלוסייה. שנא. אין פעילות מחתרתית	- גטו 'נקי'- אין מוות ברחובות\הרסטורטי ם הרבים – שיתוף אינטרסים של ביבוב ורומקובסקי - עבודת ילדים - אקציית ה'שפרה' - אין פעילות מחתרתית.	הכרטיקה של גטו לודג'- בהוראת רומקובסקי תיעוד בצילום- מנדל גרוסמן והנריק רוס חפצים המשקפים את חיי הגטו
גטו קובנה	ליטא. הוקם אחרי פוגרומים ורצח. (אחרי מבצע ברברוסה). המטרה- ריכוז לקראת השמדה, ועבודה לקראת	גטו קטן- כ-10% בגודל האוכלוסייה מגטו ורשה. שכונת סלובודקה- מבודדת.	8.1941-7.1944	יהודי העיר והסביבה	אלחנן אלקס- ראש האלטסטנרט- ציוני, אהוד ומוערך, ישר והגון, מקיים קשר רציף עם המחתרת	כמה קבוצות מחתרת- בתחילה בעיקר למטרות ארגוני חינוך ופעולות תרבות, אחכ' במטרה לברוח ליערות ולהצטרף לפרטיזנים	צילומים של קדושין ציורי אומנים- אסתר לוריא ועוד

גטו טרזין	הקמת שדה תעופה באזור.						
צ'כיה. המטרה- מחנה מעבר לפני שילוח למזרח, ומעט סדנאות יצור	עיר מבצר . בשיא- 160,000 אסירים	11.1941-10.1944	בעיקר אינטליגנציה ואלוהי יהודית ממרכז ומערב ארופה. לא היו בעיר לפני כן יהודים	הנהגה: יעקב אדלשטיין, הרב ליאו בק ועוד. הנהגה נגישה	בין גטו למחנה- הפרדת משפחות, הרבה פעילות תרבותית. ריכוז מאמץ לטובת ילדים ונוער. "גטו לדוגמא"- סרט ההטעיה.	כמות גדולה של חפצים ציורים- קבוצת האומנים המחתרתי ת	

13. מהו מבצע ריינהרד? תארו את התפתחותו ומשמעותו לתהליך הפתרון הסופי.

תשובה:

מכיוון שיש שאלה על הפתרון הסופי (שאלה 14) ושמה יש להתייחס לעומק לגישות של אינטנציונליזם ופונקציונליזם, כאן אנסה להתמקד רק על מבצע ריינהרד כשלב בתהליך כדי ליישם את הפתרון הסופי.

מבצע ריינהרד זה שם הצופן של המבצע להשמדת יהודי הגנרלגוברנמן במסגרת הפתרון הסופי. כדי ליישם את ההשמדה, הוקמו 3 מחנות השמדה: בלז'ץ, טרבלינקה וסוביבור. המחנות הוקמו ליד פסי רכבת, באזורים מוסתרים, בודדים וקרום לגבול המזרחי של פולין. המבצע התקיים בן מרץ 1942 ונובמבר 1943. במהלך המבצע הושמדו 2.5 מיליון יהודים מהגנרלגוברנמן.

מבצע ברברוסה קבע את תחילת מבצע ההשמדה של יהדות אירופה. זה היה חלק מתהליך ההסלמה של האידיאולוגיה נגד היהודים והתגבשות בתכנית קונקרטי וכללי: הפתרון הסופי לשאלת היהודים. זו הייתה הפעם הראשונה בהיסטוריה האנושות שמדינה מודרנית מונעת מסיבות אידיאולוגיות ותנאי המלחמה, התארגנות להשמדת טוטלית של עם.

בתחילת 1941, במהלך ההכנות לפלישה לשטחים של ברית המועצות, ההשמדה התגבשה מרעיון אבסטרקטי להוראה אופרטיבית. פלוגות איינזצגרופן (עוצבות המבצע בשטחים שהגרמנים כבשו) תוך כדי הפלישה לקחו את האויבים, במיוחד את היהודים, והשמידו אותם בירי פנים מול פנים. בעקבות השוק לחיילים, חוסר היעילות ב"פגיעה במטרה", סיבות כלכליות - מחיר של כמות הכדורים, לחץ זמן במלחמה, באו לידי חשבון עוד שיטות השמדה שיענו על הבעיות בשיטת הירי. באוקטובר 1941, הגרמנים התחילו את ההכנות למחנה ההשמדה הראשון, "חלמנו" קרוב ללודז' בפולין. זה התחיל לעבוד בדצמבר ושמה ההשמדה היתה בשיטה אחרת בניסיון שיהיה יותר מהר ויטפל בבעיות שהירי גרם. ההשמדה היה עם משאיות גז - אין גישה ישירה פנים מול פנים מהרוצח לקורבן, אפשר היה להרוג יותר במהירות.

הרעיון של הפתרון הסופי, הוחשב על ידי כמה אנשים אבל כדי ליישם אותו היה צריך להפעיל את המערכת וחלק גם מהחברה: אגף לוגיסטי שאייבם היה אחראי עליו, יחידות שונות של שוטרים, השילוחים, הפקידים של הרכבות, תעשיות שונות, הספקים של הגז, רופאים, בין עוד כמה אנשים. ההשמדה התבצעה בצורה תעשייתית אבל הרוצחים היו בני אדם שתרמו לרצח ללא תקדים.

אז כשמדברים על מבצע ריינהרד כאמור, מדברים על השמדה של 2.5 מיליון יהודים (כמעט חצי מהנרצחים בתקופת השואה), בניסיון "לנקות" את כל היהודים של הגנרלגוברנמן - דבר מקפיץ לסיום התהליך של הפתרון הסופי.

למרות שהשם של מבצע ריינהרד זה על שם ריינהרד (שנפגע מניסיון התנקשות ב-27 במאי 1942 על ידי המחותרת הצ'כית בפראג ומת מפצעיו), מי שפיקח על הביצוע של המבצע היה אודיליו גולובוצניק. הוא היה המפקד בלובלין. גולובוצ'ניק היה איש סודו של הימלר וגם היה לו ידע בעבודה עם רצח בגז. במסגרת מבצע ריינהרד, הוא פיקח צוות

ששלחו לו, מנוסה מעבודה גז במסגרת T4, דבר שתרם מאוד ליעילות ביצוע רצח המונים בגז 33 המחנות השמדה שהוקמו במסגרת מבצע ריינהרד וגם בהפעלת הגז במיידנק.

כפי שאמרנו קודם, למרות שההחלטה על הביצוע של הפתרון הסופי היה כבר קיימת, והתגבשות של הרצח כבר התחיל עם מבצע ברברוסה, מנהיגות הס"ס היו צריכים את העזרה לביצוע של מחלקות רבות ברייך ושל אנשי משטר נאצי. ריינהרד קרא לכינוס וועידה בוואנזה כבר בדצמבר, אבל בגלל כניסת ארצות הברית למלחמה זה נדחה לינואר 1942. מטרת הוועידה הייתה לסגור את הפרטים הלוגיסטיים לביצוע ההשמדה של יהודי הגנרלגוברנמן. לבדוק לפי רשימה שהיה להם, לתאם אך להביא אותם למחנות, איך לחלק את העבודה. בעצם יותר מוועידה זו הייתה ישיבה כדי לתאם את כל הפרטים של ההשמדה. כדי לאפשר את התיאום של ביצוע ההשמדה, הוזמנו: אנשי גסטפו, אנשי ס"ס, אנשי המשטרה מהשטחים הכבושים מהמזרח ביחד עם משרדים חשובים מהרייך (משרד הפנים, משרד החוץ, בין השאר).

לסיכום, ועידת ואנזה היה שלב קריטי ומהותי בהכנת הביצוע של הפתרון הסופי. הוועידה לא הייתה כדי להחליט אם ליישם או לא את הפתרון הסופי, כי ההחלטה הזאת כבר התקבלה ביחד עם התכנית, אלא על איך לבצע. המטרה הייתה לתאם בין המחלקות השונות של הרייך, כדי לקבל שיתוף פעולה כלפי היישום של הפתרון הסופי בכל אירופה.

14. הפתרון הסופי:

א. מהן שלוש הגישות המחקריות המרכזיות בשאלת התפתחות רעיון הפתרון

הסופי? ציינו הבדלים מרכזיים בין הגישות הקיימות.

ב. מה היו מטרותיה של ועידת ואנזה ואילו החלטות מרכזיות התקבלו בה?

תשובה:

א. מתי קיבלו הנאצים את ההחלטה לגבי "הפתרון הסופי"? ההיסטוריונים היו חלוקים עשרות שנים בשאלה והתחלקו לשתי אסכולות מרכזיות:

האינטנציונליסטים – שסברו שלשלטון הנאצי הייתה תמיד כוונה ורצון להשמיד את העם היהודי והאידיאולוגיה הנאצית כוונה לאורך כל הדרך להשמדה טוטאלית של העם היהודי. לפי אסכולה זאת, הסתירות לכאורה במדיניות שלפני המלחמה עד 1939 היו בעצם חיפוש הדרך לבצע את המדיניות הרצויה והברורה בחיסול העם היהודי.

האסכולה השנייה, זאת של **הפונקציונליסטים**, טוענת שלמרות היותם אנטישמיים, האידיאולוגיה הנאצית בנושא היהודים הייתה בתחילה מינורית, צדדית ורק מניעים שונים הובילו את המדיניות כלפי היהודים. נשאלת השאלה אם כן, מתי לפי אסכולת הפונקציונליסטים הוחלט על ביצוע הפתרון הסופי. אין הדבר ברור אך בוודאות שהחלטה כזאת לא נפלה מיד עם הקמת המשטר הנאצי ב-1933 וגם לא לפני פרוץ המלחמה ב-1939. המדיניות ה"מזגגת" מאז 1933 הייתה באמת ניסיון למצוא פתרון לבעיה היהודית.

מדוע היה ויכוח בין שתי האסכולות?

1. אין הוראה בכלל של היטלר, לא בכתב ולא בע"פ, לגבי פתרון הבעיה היהודית, ובהעדר הוראה כזאת קם ויכוח בין ההיסטוריונים.

2. קיימים 3 מסמכים המוכיחים את קיומם של שתי האסכולות:

א – מסמך של משרד החוץ מה – 25.1.39 ובו כתוב: "מטרת המדיניות הגרמנית כלפי היהודים: הגירה". מסמך זה כמובן תומך באסכולת הפונקציונליסטים.

ב – חמישה ימים לאחר מכן, 30.1.39, ביום השנה השישי לשלטונו, נואם היטלר את נאומו המפורסם: "אם יעלה בידי יהדות הממון הבין לאומית באירופה ומחוצה לה לדרדר את העמים, פעם נוספת, למלחמת עולם – אזי לא תהיה התוצאה בולשביזציה של העולם ועימה ניצחון של היהדות אלא השמדת הגזע היהודי באירופה..." נאום זה מ-1939 תומך באסכולת האינטנציונליסטים.

ג – היינריך הימלר, ראש הס"ס מיום 254.40, מציע מדיניות "לאוכלוסיות השונות במזרח" משמע מצביע באופן ברור על השמדה כדברי האינטנציונליסטים. כשנה מאוחר יותר עמד בראש הרצח השיטתי של היהודים בבריה"מ לאחר הפלישה ופתיחת מבצע ברברוסה.

לצד גישות אלה ובוויכוח אתן התפתחה גם מגמה שביקשה ליצור סינתזה בין הפונקציונליזם לאינטנציונליזם.

לפי שעה, אסכולה זאת שמכונה **הגישה המשלבת**, היא הזרם המרכזי במחקר היום. ההיסטוריונים ההולכים בדרך הזו מקבלים באופן חד משמעי את מעורבותו העמוקה והמפעילה של היטלר בהסלמה של התהליך ואת עצם הכרעתו (או, כפי שנראה בהמשך, הכרעותיו) להשמיד באופן פיזי את יהודי אירופה – מתוך שהם מקנים מקום חשוב לרקע האידיאולוגי בכלל וזה האנטישמי בפרט של ההחלטה. ברם, לצד זה מדגישה מגמה זו, כי רעיון החיסול ההמוני של היהודים מצוי היה רק בפוטנציה ולא היה יעד מבורר היטב וגמור מראשית דרכו של היטלר או מעצם הווייתו של המשנה הנאצית.

ב. בניגוד למקובל לחשוב, בוועידת ואנזה לא הוחלט על ביצוע השמדה טוטאלית של הבעיה היהודית מה שכונה "הפתרון הסופי" שכן השמדה שכזאת כבר בוצעה בפועל החל מיוני 1941 עם הפלישה לרוסיה – מבצע ברברוסה. בעת קיומה של הוועידה בינואר 1942, מחנה חלמנו כבר החל בהשמדת יהדות גטו לודג' במשאיות גז. מכאן נבין שההחלטה בדבר השמדתה הסופית של יהדות אירופה כבר נפלה.

ב-20 בינואר 1942 כונסה בוואנזה (פרוור של ברלין) ישיבה בראשותו של ריינהרד היידריך ובהשתתפותם של 15 נושאי משרות ונציגי רשויות מרכזיות ברייך. בישיבה זאת תואמו תוכניות ההשמדה בין המשרד הראשי לביטחון הרייך ובין משרדי הממשלה והרשויות הנוגעות בדבר. היידריך דיבר על 11 מיליון יהודים הכלולים בתוכנית הנאצית לפתרון הסופי של בעיית היהודים. בפרוטוקול של ועידת ואנזה נאמר כי "עקב המלחמה הוחלפה תכנית ההגירה בשילוח היהודים למזרח, בהתאם לרצונו של הפיהרר".

בעקבות הוועידה הוקמה רשת של מחנות השמדה שנרצחו בהם 1.7 מיליון יהודים בין השנים 1942-1943. ההחלטות שהתקבלו בוועדה:

1. הוחלט על פינויים של היהודים ממערב אירופה ודרום-מזרח, אל מחנות הריכוז וההשמדה שהוחל בהקמתם על אדמת פולין.

2. נערך דיון שנועד לפתור את בעייתם של צאצאי נישואי התערובת (בני התערובת) מתוקף חוקי נירנברג ולהחליט האם לכלול גם אותם במסגרת "הפתרון הסופי".

3. הוחלט שיש לסרוק את כל יבשת אירופה הכבושה לצורך פינויים של היהודים. הוחלט שיובלו למזרח ברכבות משא לבהמות.

4. תתבצע סלקציה והבריאים והחסונים מבין היהודים יילקחו לעבודות כפיה לצורך ניצולם הכלכלי לטובת מכונת המלחמה הנאצית, והאחרים יומתו בגאזים.

5. הודגש הממד של חיסול טוטאלי של העם היהודי כולו על אדמת אירופה תוך התייחסות לצאצאי נשואי התערובת בהתאם להחלטות חוקי נירנברג. המטרה הייתה לא להתיר זכר לעם היהודי, אפילו מי שיש בעורקיו מעט דם יהודי.

15. עולם המחנות:

מקובל לחלק את פעילות מערכת המחנות לתקופות שונות.

- א. אילו תפקידים מילאו המחנות השונים במשטר הנאצי בתקופות השונות?
- ב. עמדו על מגוון התפקידים ועל השינויים מתקופה לתקופה. (התייחסו בין היתר לזמן הקמתם, אוכלוסיית האסירים/ קורבנות, סוג המחנה).

תשובה:

מקובל לחלק את פעילות מערכת המחנות לתקופות שונות. המשטר הנאצי הקים מגוון סוגי מחנות. העיקריים שבהם: מחנות ריכוז, מחנות השמדה, מחנות עבודה, מחנות שבויי מלחמה ומחנות מעבר. בכלל סוגי המחנות נכללו למעלה מ-2000 מחנות (ברשת מחנות הריכוז הנאציים היו 22 מחנות עיקריים ויותר מ-1,200 מחנות משניים, שבהם הוחזקו (בו זמנית) יותר מחצי מיליון אסירים. (לקראת תום המלחמה הוחזקו במחנות כ-700 אלף איש).

מקובל לחלק את פעילות המחנות ל-4 תקופות (יש הכוללים את תקופות 2-3 יחד):

1933 – 1936: הקמת מחנות ריכוז

תפקיד המחנות: הטלת אימה ו"חינוך מחדש" של מתנגדי המשטר בגרמניה.

האסירים: אסירים פוליטיים - מתנגדי משטר.

מיקום המחנות: גרמניה

(המחנה הראשון – דכאו). מ-1934 נערך ארגון מחדש של המחנות על ידי תיאודור אייקה (מפקד דכאו שמונה לאחר מכן למפקד כלל מחנות הריכוז) בסיוע מנגנון מרכזי חדש – משרד "הפיקוח על מחנות הריכוז" ובניסיון למנוע מרשויות אחרות, שאינן SS, כל השפעה שהיא על המחנות. מחנות הריכוז היו תחת שלטון SS וכולם היו מחוייבים לאותן תקנות מחמירות שחלו על האסירים: סדר יום קבוע שהכתיב את חיי האסיר עד הפרט האחרון, היררכיה של פיקוד SS תוך האצלת סמכויות מסויימות לאסירים בעלי תפקידים, ומערכת ענישה אכזרית שהתירה גם הוצאות להורג.

1936 – 1939: הקמת מחנות חדשים

תפקיד המחנות: מקום כליאה לאלמנטים שליליים - המטרה היתה להפריד אלמנטים אלה מן החלק ה"בריא" של העם הגרמני באמצעות בידודם.

סוג המחנות: מחנות ריכוז

האסירים: "משתמטים מעבודה", "אלמנטים א-סוציאליים", הומוסקסואלים, פושעים ויהודים. (יהודים החלו להגיע בעיקר אחרי ליל הבדולח).

מיקום המחנות: גרמניה ואוסטריה

1939 – 1941: הקמת מחנות ריכוז, מחנות עבודה, מחנות שבויים

תפקיד המחנות: מקום כליאה לאלמנטים שליליים, כאשר המדיניות מוכלת כעת גם על הארצות הנכבשות. בנוסף - חיסול האינטליגנציה והעילית החברתית בארצות הנכבשות, השמדת שבויי מלחמה סובייטיים.

האסירים: כמו קודם, ובנוסף: האינטליגנציה והעילית החברתית בארצות הנכבשות ושבויי מלחמה סובייטיים.

מיקום המחנות: ברייך ובארצות הכבושות

עם פרוץ המלחמה והתקדמות הכיבושים נכלאו במחנות עוד ועוד נתינים ממדינות שנכבשו בידי הנאצים. (מ-25,000 אסירים עם פרוץ המלחמה ל-525,000 בשנת 1944) אסירים רבים עבדו כפועלי כפייה. הם הועסקו בייצור חומרי בנייה עבור הערים שתכנן המשטר להקים בשטחים שסופחו במזרח, ולא בייצור שמיועד לצרכי חימוש.

התנאים במחנות הורעו. הוכנסו לשימוש שיטות של "השמדה באמצעות עבודה" – העבודה עצמה לא נועדה להמית אך התנאים בהם נאלצו לעבוד והזלזול בחיי האסיר הפכו את העבודה למאיץ בתהליך ההמתה. התמותה הייתה גבוהה מאוד. היו סוגי עבודה ששימשו כעונש וכהשפלה ולוו ביחס ברוטלי ובהתעללות גופנית. האסירים עבדו בעבודות פרך ללא כלי עבודה מתאימים ובתנאי קיום תת-אנושיים. הטיפול באסירים לא הושפע מחישובים של כדאיות כלכלית. בראש מעייניו של השלטון עמד עקרון הדיכוי, ההשפלה והרצון להשמיד קבוצות נרדפות מסוימות.

1942 – 1945: הקמת מחנות השמדה – מבצע ריינהרד, מחנות ריכוז, עבודה והשמדה, מחנות מעבר (לקראת

פינוי למחנות השמדה או ריכוז), מחנות שבויים

תפקיד המחנות: א. השמדה

ב. ידיים עובדות למאמץ המלחמתי.

האסירים: כנ"ל

מיקום המחנות: ברייך ובארצות הכבושות.

בשלב זה החל הרצח ההמוני במחנות ההשמדה. כמו כן, הוקמו מחנות עבודה רבים נוספים ומחנות משנה למחנות קיימים. הוקמה הלשכה המרכזית למשק ולמינהל (WVHA) ss כמרכז הארגוני החדש של מחנות הריכוז. תפקידו היה הצבת האסירים בהתאם לצרכיה של תעשיית החימוש.

ככל שהתארכה המלחמה וכאשר המחסור בידיים עובדות בגרמניה הורגש במלוא עוצמתו חל שינוי. הצורך בידיים עובדות הביא מאז לשיפור מסוים בתנאי המחיה של האסירים ובהקלה במשטר העונשים – מה שגרם לירידה מסוימת בשיעור התמותה.

יותר יהודים עברו את הסלקציה ולא נשלחו מיד להשמדה. תנאי המחיה של האסירים היהודים במחנות היו קשים בהרבה מתנאי המחיה של בני קבוצות לאומיות ואתניות אחרות (יהודים לא הורשו לקבל חבילות מזון מבחוץ, והם

דורגו בשלב הנמוך ביותר בהיררכיה של ציבור האסירים), אך בסופו של דבר היו יהודים ששרדו, בעיקר בגלל הקלת התנאים בעקבות הצורך הגובר של הגרמנים בכח אדם. לסיכום – הטיפול באסירים במחנות הריכוז הנאציים התנהל מתוך השקפה פוליטית, אידיאולוגית ומאוחר יותר גם כלכלית.

16. תארו 5 מהלכים מרכזיים במלחמת העולם השנייה, ואת השפעתם על גורל היהודים בשואה.

תשובה:

1. **פרוץ המלחמה 1.9.1939** – פלישת גרמניה לפולין. 17.9.1939 - פלישת בריה"מ לפולין. פלישה זו היא פריצתה של מלחמת העולם השנייה על אדמת אירופה. בעקבות הפלישה הכריזו בריטניה וצרפת (בעלות בריתה של פולין) על מלחמה בגרמניה, אף על פי שבחודשים הראשונים לא התבצעה לחימה בפועל. בהתאם לנספח הסודי של הסכם ריבנטרופ- מולוטוב חולקה פולין ל-3 אזורים שונים. חלקה המערבי סופח לגרמניה, חלקה המרכזי, הגנרלגוברנמן, הפך לאזור בשליטה גרמנית, והאזור המזרחי סופח לברית המועצות. השפעה על גורל היהודים – שנת הכיבוש הראשונה מתאפיינת בטרור, חוסר וודאות ופגיעה חמורה באמצעי הקיום ובחיים הציבוריים של היהודים.

איגרת הבזק – ריכוז היהודים והקמת יודנרטים
גזירות, גירוש לגטאות (לא מיד), גזל רכוש, סימון, עבודות כפייה, חטיפות, השפלה, הרס בתי כנסת ואיסור קיום תפילות, סגירת בתי ספר, הפרדה בין יהודים לפולנים.
בריחה של יהודים לבריה"מ, הקמת ארגונים לעזרה הדדית
הפלישה לפולין הובילה ל אלימות כלפי יהודי פולין (עבודות כפייה, השפלה, סימון, הקמת גטאות, גזל רכוש, אלימות פיזית) ולצמצום אפשרויותיהם של אלו תחת השליטה הגרמנית לברוח להציל את עצמם לאחר שנסגרו הגבולות. הפלישה אף סימלה התחלה של מסע כיבושים רב היקף שהוביל לפגיעה ביהודים בכל רחבי אירופה.

2. הרחבת הכיבושים במערב אירופה אביב – קיץ 1940 ובבלקן - קיץ 1941

השפעה על גורל היהודים – הרחבת המדיניות האנטישמית והחלתה על יהודי מערב אירופה, צפון אפריקה, יוון ויוגוסלביה. כיבוש מדינות אירופאיות בידי הצבא הגרמני הוביל תמיד לפעילויות אנטי יהודיות בארצות הללו, ומאוחר יותר ליישום של הפתרון הסופי בהן. יתרה מזו, מציאות המלחמה על אדמת אירופה הגבילה את אפשרויות הבריחה של היהודים. מדינות כבושות לא אפשרו הגירה של יהודים מתוכן.

3. **מבצע ברברוסה** 22.6.1941 פלשו הכוחות הגרמנים לברית המועצות, ובכך הפרו את הסכם אי ההתקפה שנחתם בין שתי המדינות. מערכה זו הייתה הגדולה ביותר במהלך מלחמת העולם השנייה והמשיכה עד לכניעתה של גרמניה לבריה"מ 9.5.1945.

מנקודת מבטה של גרמניה הנאצית, למערכה על ברית המועצות היה אופי אידיאולוגי מובהק. המלחמה היא מלחמה בבולשביזם. לכן המערכה נתפסת בעיני הנאצים כמלחמה של חיים ומוות. לכן שיטת הלחימה והיחס לאזרחים הם ברוטליים וקיצוניים מאוד.

השפעה על גורל היהודים – בתעמולה הנאצית נתפסו היהודים כמייצגי השיטה הבולשביקית (שיטה יהודית-בולשביקית). לכן המערכה נגד ברית המועצות הייתה מערכה מכוונת גם כנגד היהודים. יחידות האיינזגרופן, שתפקידן היה לחסל גורמים לא רצויים בבריה"מ, רצחו לרוב יהודים. תחילה רצחו רק גברים אך אחר כך התרחב הרצח גם לנשים ולילדים. במסגרת רצח היהודים בבורות ירי נרצחו בערך 1.5 מיליון יהודים. יתרה מזו, הרצח שהתחיל בברית המועצות התפשט לשאר אירופה והוביל ליישום הפתרון הסופי בכל המדינות הכבושות.

רצח חלק מיהודי רומניה וגירוש לטרנסניסטריה

4. **קרבות המפנה – קרב סטלינגרד, אל-עלמיין, מבצע בגרטין והפלישה לנורמנדי** יוני 1944 – שחרור רוב שטחי בריה"מ שנותרו תחת שליטה גרמנית, שחרור שטחים בפולין, פתיחת חזית שנייה במערב אירופה ותחילת שחרור השטחים הכבושים במערב

השפעה על גורל היהודים – נסיגת הצבא הגרמני לוותה בהמשך הרצח ובחיסול הגטאות והמחנות בשטחי ברה"מ. שחרור מייזנק (24.7.1944)

חיסול גטו לודז'

האצת ההשמדה של יהדות הונגריה

צעדות מוות

5. **סיום המלחמה באירופה – כניעת גרמניה** ב-8-9 במאי 1945

השפעה על גורל היהודים – הפסקת יישום הפתרון הסופי בכל המרחב האירופי. עם זאת, היו השורדים צריכים להתמודד עם האובדן האישי והציבורי. פעמים רבות, הצורך בהתמקדות בהשרדות בזמן המלחמה לא אפשר הפנמה של האובדן. תופעות נוספות:

מחנות עקורים

תנועת הבריחה

פוגרומים

אופציה נוספת:

איטליה סתיו 1943 – כניעת איטליה לבעלות הברית והשתלטות גרמניה על צפון ומרכז איטליה

השפעה על גורל היהודים – השמדת יהודי איטליה.

17. מלחמת העולם השנייה:

א. הסבירו את התהליכים הצבאיים והמדיניים הגרמניים שהובילו לפלישה לברה"מ? כיצד הגשים

מבצע ברברוסה יסודות בסיסיים באידיאולוגיה הנאצית?

ב. סימנים ראשונים לתפנית במהלך המלחמה לטובתן של בעה"ב החלו להופיע כבר במחצית

השנייה של 1942 בחזיתות השונות של המלחמה. בחרו נקודת מפנה אחת והרחיבי עליה (אל

עלמיין, קורסק, הפלישה לנורמנדי, קרב סטלינגרד, הקרב על מוסקבה, מבצע לפיד, נחיתה

באיטליה).

תשובה:

א. הרקע המדיני והצבאי למבצע

מבצע ברברוסה פרץ בתאריך 22 ביוני 1941, וקדמו לו מספר תהליכים מדיניים וצבאיים משמעותיים. עוד מלפני מלחמת העולם השנייה הייתה יריבות מדינית בין ברית המועצות לגרמניה – על רקע אידיאולוגי. ברית המועצות סייעה לכוחות הרפובליקנים במלחמת האזרחים בספרד, כשהם נלחמו נגד הכוחות הפשיסטיים – בהם תמכה גרמניה הנאצית. גרמניה הנאצית, מצידה, חתמה עם איטליה ויפן על הסכם בשם "אנטי-קומיטרן", שנועד ליצור שיתוף פעולה נגד ברית המועצות (הסכם שיהווה את הבסיס למדינות הציר).

לאור הרקע המדיני בין שתי המדינות, הסכם ריבנטרופ מולוטוב היה הפתעה גדולה, שכן גרמניה, בחתימתה על ההסכם, הפרה את הסכם האנטי-קומיטרן, ורוסיה גם היא ביצעה תפנית מדינית לא צפויה. ואמנם, לכל אחת מהמדינות הייתה סיבה טובה לחתום על ההסכם: רוסיה הסובייטית חששה מההתעצמות הצבאית של גרמניה הנאצית, ובחתימה על ההסכם ניסתה להרוויח זמן על מנת לחזק את צבאה לקראת המפגש הצבאי העתידי והבלתי נמנע. גרמניה הנאצית, מצידה, רצתה להבטיח כיבוש מהיר של פולין, ולאחר מכן את אפשרות הפנית כלל הצבא שלה לחזית המערבית, תוך שמירה על שקט בחזית המזרחית.

ואמנם, בשנת 1940, גרמניה הצליח לשלוט כמעט על כל אירופה: כל המדינות שלא הכריזו על נטרליות הפסידו לה, כולל צרפת שסומנה בהתחלה כיריבה חזקה, למעט שתיים: בריטניה, שהייתה נתונה תחת מתקפות גרמניות ונחלשה מאד – אך לא נכנעה, ורוסיה הסובייטית. בשעה שההנהגה הגרמנית רצתה ברובה להכניע את בריטניה בטרם יופנו המאמצים הצבאיים בחזרה למזרח, היטלר הכריע שהגיע הזמן לתקוף את רוסיה, בעקבות מספר סיבות: ניצחון על רוסיה יהיה קל, שכן הצבא האדום נתפס אז כחלש – הוא הפגין ביצועים ירודים בלחימה נגד פינלנד, והוחלש בעקבות טיהורים בצמרת הפיקוד שביצע סטאלין. בנוסף, היטלר קיווה שניצחון על רוסיה ירפה את ידיה של בריטניה ויוביל לכניעתה.

ב. יסודות אידיאולוגיים שבאו לידי ביטוי במבצע

בפלישת הגרמנים לרוסיה במבצע ברברוסה באו לידי ביטוי מספר יסודות אידיאולוגיים. בראש ובראשונה, המאבק ביוזד-בולשביזם. לפי האידיאולוגיה הנאצית המרקסיזם היה אידיאולוגיה שפלה ורעה, שיש צורך להכחיד אותה מן העולם. שנאתו האישית של היטלר לאידיאולוגיה זו באה לידי ביטוי כבר בספרו מיין קאמף, בו דיבר על הצורך הגדול להשמיד את ברית המועצות בשל האידיאולוגיה ההרסנית שהיא מפיצה ברחבי העולם. הרצח בבורות הירי של היהודים והאויבים הנוספים של המשטר הנאצי, על ידי יחידות האינצגרופן, היה מימוש של אותו חלום למאבק לחיים ולמוות.

בנוסף, השטחים הגדולים עליהם שלטה רוסיה הסובייטית משכו את עיניהם של אנשי המפלגה הנאצית. כחלק מרעיון הרייך השלישי, היטלר רצה להשיג שטחי מגורים נרחבים לעם הגרמני, שיכללו גם שטחים נרחבים לגידולים חקלאיים, יחד עם מקורות טבע ומחצבים – ובשטחה של רוסיה הסובייטית היה ניתן למצוא את כל אלו.

יסוד אידיאולוגי שלישי היה היחס לעמים הסלאבים. לפי פירמידת הגזע, העמים הסלאבים היו גזע נחות, ותפקידם הוא לשרת את הגזע הארי, הנעלה עליהם. העובדה שהאזורים האידיאליים למרחב המחיה אוכלסו על ידי עמים סלאבים הובילה לתכנונים מרחיקי לכת באשר לגורלם ברייך השלישי העתידי – עליהם להפסיק לחיות בתא השטח המיועד לגזע הארי. לשם כך, הגרמנים במבצע ברברוסה שעבדו, גירשו או רצחו את תושבי רוסיה הסובייטית.

נקודת מפנה במלחמת העולם – הקרב באל עלמין

במהלך שנת 1942 התרחשו מספר נקודות מפנה במלחמת העולם, ששינו את מהלכה מניצחונות של גרמניה הנאצית, לתבוסות שלה תוך התגברות בעלות הברית. אחת מהנקודות הללו הייתה הניצחון של בעלות הברית בקרב אל עלמין שבמצרים.

הלחימה באפריקה החלה בעקבות פלישה של איטליה למצרים, שנשלטה אז על ידי בריטניה. בעקבות ההפסד המוחץ שהנחילו הבריטים לאיטלקים, גרמניה שלחה כוחות לסייע לאיטליה. את הכוחות הנהיג ארווין רומל – מצביא גרמני מוכשר ומוכח. בעקבות שינוי יחסי הכוחות, במהלך השנים הבאות היתרון בלחימה נע בין שני הצדדים, עד שהגיע שלב בו הכוחות הגרמנים הצליחו להסיג את הבריטים לקו מבוצר באזור העיירה אל עלמין. ליד קו זה פרץ קרב ראשון ביולי 42, והוא הסתיים ללא הכרעה, כאשר שני הצדדים מצאו את עצמם עם אבדות כבדות וללא הישג ממשי.

התבוסות הבריטיות הביאו לשינוי בשרשרת הפיקוד, וצ'רצ'יל מינה למפקד הכוחות בחזית אפריקה את ברנרד מונטגומרי. לאחר שהצליח לבלום בקרב מקדים את כוחות מדינות הציר, הוא הוביל מתקפה בריטית על כוחות הגרמנים והאיטלקים, שהחלה בתאריך 23 באוקטובר ונמשכה כעשרה ימים. במהלך הקרב הצליחו הכוחות הבריטיים, בזכות יתרון מספרי ואיכותי, נוסף על הכישרון הצבאי של גנרל מונטגומרי, לפרוץ באמצעות לחימה עיקשת ומתישה את קווי ההגנה הגרמניים, ולהסיג אותם.

הקרב היה נקודת מפנה בחזית הלחימה באפריקה. הכוחות של מדינות הציר לא הצליחו להתאושש מההפסד, והלחימה בחזית זו נגמרה בתוניס לאחר כחצי שנה. הניצחון של בעלות הברית אפשר את הפניית הצבא הבריטי למשימות אחרות, ואת הפלישה מחופי אפריקה אל אירופה דרך איטליה.

18. אחרי המלחמה:

א. מדוע ועל ידי מי הוקמו מחנות העקורים? תנו 2 דוגמאות לבנייה מחודשת של החיים במחנות

אלו?

ב. אלו נרטיבים ותפישות בנוגע לשואה טופחו בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה ואלו

הוזנחו? למה הזיכרון הקולקטיבי בשנים אלו התמקד דווקא במוטיבים אלו?

תשובה:

א. כ-250 אלף פליטים יהודים שהתקבצו באירופה הגיעו למחנות עקורים שהקימו בעלות הברית, בגרמניה, אוסטריה ואיטליה. הם היו כ-3% מיושבי המחנות, הם לא רצו לחזור מזרחה ולא יכלו להגר מגרמניה ומצאו עצמם באופן זמני במחנות אלה. המחנות פעלו בין השנים 1945-1956. בסופו של דבר המחנות פורקו באופו הדרגתי ו-250 אלף היהודים מצאו מקלט במדינות שונות. 136 אלף עלו לישראל, 80 אלף היגרו לארה"ב והאחרים היגרו לקנדה ולמדינות שונות במרכז ובמערב אירופה וכן לדרום אפריקה ולשאר מדינות העולם.

הם שכנו במחנות שניהל הג'וינט, חלקם בתוך מחנות הריכוז המשוחררים. בשטחי הכיבוש הסובייטי לא הוקמו מחנות נפרדים ליהודים, כי הסובייטים סירבו להכיר בכך שמצבם שונה ממצב שאר הפליטים. ארגונים יהודיים, בעיקר הג'וינט, החישו עזרה לשוכני המחנות והפעילו תוכניות הכשרה מקצועית כדי לעזור להם לשקם את עצמם ולרכוש תעסוקה. הניצולים התארגנו במסגרות ציבוריות ובעזרת חיילים אמריקאיים הוקם במינכן "הוועד המרכזי של היהודים המשוחררים" שייצג 175 אלף פליטים באזור הכיבוש האמריקאי.

אלה היו מחנות לא רק של יהודים אלא גם של פולנים ליטאים שאין להם לאן לחזור. הם מוקמו בברגן בלזן, בוכנוואלד בתוך המחנות, על אף שהניצולים היהודיים מצאו עצמם פעם נוספת מאחורי גדרות, הם החלו בארגון חיים יהודיים חיוניים ביותר. התנאים במחנות היו קשים מאוד בייחוד בעת הקמתם. היה מחסור במזון, בלבוש ובתרופות.

בעיה נוספת הייתה שבמחנות שוכנו גם בני לאום אחרים מלבד היהודים וביניהם אנטישמיים שהציקו לפליטים היהודים בפולין בכל עת. העקורים ראו את החיים במחנות כהסדר זמני, הם רצו לעזוב את גרמניה ואת אירופה בכלל בעקבות אירועי השואה.

מפאת האנטישמיות ששררה בקרב העקורים האחרים - בעיקר הפולנים והרוסים - פרצו מהומות במחנות בין יהודים ולא יהודים. היהודים היו, כאמור, כ-3% מכלל שוהי מחנות העקורים, ובגלל מספרם הנמוך היו פגיעים, לכן אחרי ביקור של בעלות הברית במקום הוחלט על הפרדתם משאר הפליטים. הם יצרו שם חיי תרבות וקהילה. פעילות חינוכית, תרבותית, דתית והפוליטית עשירה מאוד שהתקיימה במחנות העקורים. הביטוי המובהק ביותר לחיוניות היהודית היה הניסיון להקים משפחות חדשות, ובעיקר השאיפה להקים דור חדש. ואכן יש תיעוד של חתונות ומשפחות של זוגות צעירים שקמו מתוך החורבן.

הקימו תאטראות ותזמורות, ערכו אירועי ספורט ופרסמו יותר משבעים עיתונים וכתבי עת ביידיש. הם היו מהראשונים לחקור את השואה ולהנציח את זכרה. הם גבו עדויות ראשונות מניצולים, אספו תיעוד בכתב וערכו עצרות זיכרון לקורבנות השואה. במחנות פעלו מפלגות יהודיות חילוניות ודתיות, ציוניות וסוציאליסטיות - מורשת

החיים הפוליטיים האינטנסיביים של יהדות פולין לפני השואה. עם זאת, בהשפעת הטראומה של השואה והפעילים הציונים מארץ ישראל, היתה הציונות דומיננטית בחיים הפוליטיים. רבים מהעקורים הפגינו מודעות פוליטית חזקה ושאיפה לצאת מגרמניה, בראש ובראשונה לארץ ישראל. הם הקימו קיבוצי הכשרה בהם התכוננו לעלייה לארץ ישראל. במהלך 1948 הוקמה מדינת ישראל והשתנו חוקי ההגירה בארצות הברית.

ב. בשנות ה-40 התחושה שהייתה בארץ היא שהשואה נתפסה כראיה חותכת לנכונות התפיסה הציונית. צריכים לשבת בישראל ולא בניכר. היה פער בין מי שנמצא כאן ומנסה להקים מידע לבין מה שקורה באירופה. מתחילים להגיע ניצולים שאיבדו את הכול, הם בורחים משם והם רוצים להתחבר לכאן. יש כאן בארץ קבוצות גדולות של צעירים עם תפיסה חד-ממדית של צעירות, הקמת מדינה. מעבירים מסר של שלילת הגולה, ניתוק של מה שהיה שם.

בשנות ה-50 היו אתגרים מדיניים וצבאיים קשים (מלחמת העצמאות, מבצע סיני). והאנשים בשנים אלה עסוקים בבניה. קשה להם להבין איך ומיליונים הלכו להשמדה בלי התנגדות. ואז הם יוצרים סטריאוטיפים על מנת לנסות להבין. במקביל הגיעו לארץ הגיעו 70,000 אנשים בני תנועות הנוער היו חלק מהמרידה, וזה הביא את האנשים לחשוב שהדבר החשוב הוא המרד בנשק והגבורה. בנוסף דיברו הרבה על היודנראטים, התחושה הייתה של הנהגה ששיתפה פעולה. כלומר, מצד אחד בני תנועת הנוער המורדים, מצד שני היודנראטים משתפי הפעולה. בתווך יש את ההמונים שהלכו כצאן לטבח.

אולי בשלב הזה מבינים יותר את הממדים אבל החברה לא הייתה מוכנה לשמוע ולקבל גם מבחינה פסיכולוגית. דיברו על הכלל ועל "השואה" אבל פחות על הסיפורים הספציפיים הקטנים, זאת בשונה מהגישה של יד ושם של לתת תשומת לב לכל סיפור, לכל אדם ושם.

אספקט נוסף היה התחושה של האשמה בגלל האווירה הצעירה והכוחנית – אם ניצלת, איך ניצלת? היית משתף פעולה? קאפו? האנשים כאן לא הצליחו לקבל מורכבות. מי שנרצח – איך נרצח ולא מרד? מי ששרד – חשדנות גדולה, איך הגיוני ששרד אם כל הקרובים נרצחו?

הזיכרון הקולקטיבי הוזנח על חשבון הזיכרון הפרטי מכיוון שהיה קל יותר להתמודד עם טראומה אחת גדולה. הכל היה מורכב מדי, והשורדים "לא התנהגו לפי הציפיות" של האנשים כאן: חלק לחמו שהיה מובן, אבל האנשים שהלכו למוות ללא מאבק, אי אפשר היה כמעט לסלוח להם. האנשים שחיו כאן לא היו מסוגלים להבין או לתאר לעצמם את גודל הזוועה אותה חוו אחיהם באירופה.

הזיכרון הקולקטיבי התמקד דווקא באספקטים האלה מכיוון שזה תאם את המצב החברתי, פוליטי, פסיכולוגי של העם בשנים האלה. הם לא היו מסוגלים להבין יותר מכך. ואכן בשנים מאוחרות יותר כל המושגים האלה נבחנו מחדש וקיבלו נקודות מבט נוספות. החברה הישראלית למדה להכיל יותר את זיכרון השואה השונה מאדם לאדם, משורד לשורד.

19. התפתחות משטר המחנות.

א. הסבר את שלבי ההתפתחות המרכזיים בין 1933-1945.

ב. השווה בין סוגי המחנות השונים.

תשובה:

א. הסבר את שלבי ההתפתחות המרכזיים בין 1933-1945.

מערכת מחנות הריכוז הנאציים התאפיינה בתהליך של שינוי, התרחבות ורדיקליזציה, שהיה קשור לשינויים רחבים שהתחוללו בשנים ההן. ברשת מחנות הריכוז העצומה, שהלכה והתפשטה לאחר שפרצה המלחמה, היו 22 מחנות עיקריים ויותר מ-200,1 מחנות משניים, שבהם הוחזקו יותר מחצי מיליון אסירים; בראשית 1945 הגיע מספרם

ליותר מ- 000,700. המחנות הראשונים שהוקמו בגרמניה בתחילת שנות ה- 30 היו שונים ממחנות הריכוז של שנות ה- 40

בשלב הראשון של המשטר, בערך עד תחילת קיץ 1934, הוקמו בכל רחבי גרמניה מחנות קטנים וגדולים או מתקני מאסר אחרים, על מנת לכלוא בהם את המתנגדים הפוליטיים של הנאצים. המחנות אורגנו על ידי ה"ס"א, המשטרה המקומית או האס.אס. עליית כוחם של הימלר והאס.אס בקיץ 1934 מציינת נקודת מפנה. מחנות ריכוז הוקמו בכל אזורי הרייך בדגם אחיד המבוסס על מחנה הריכוז בדכאו

בשלב השני ב- 1936 חלה התפתחות חדשה במערכת המחנות. הוקמו מחנות חדשים, נוספו להם מטרות חדשות והרכב האסירים השתנה. תוך זמן קצר יחסית הצליח המשטר לחסל כמעט כליל את פעילות מתנגדיו, ואז נוצרו התנאים המתאימים למאבק נגד אותם "אלמנטים" בתוך העם הגרמני אשר הזיקו ל"יסוד הבריא", כהגדרת הנאצים, של האומה. —המשימה החדשה הייתה להפריד אלמנטים אלו באמצעות בידודם מן החלק "הבריא" של העם הגרמני.

בשנים 1937-1938 השתנה הרכבה של אוכלוסיית האסירים. אותו חלק מן האסירים שלא נעצר בשל התנגדות פוליטית למשטר, אלא בשל סיבות "חברתיות-ביולוגיות", היה מעתה גדול ביותר. בפשיטות ובאקציות שבוצעו על ידי הגסטאפו הובאו אל המחנות כאלה שכוננו "משתמטים מעבודה" "אנטי-חברתיים" ו"פושעים מקצועיים". בעקבות הפוגרום האנטי יהודי בנובמבר 1938 (ליל הבדולח) ננקט צעד מחמיר נוסף. עד אז לא היו הגסטאפו ומחנות הריכוז שותפים ממשיים לניהול המדיניות האנטי יהודית.

להתפתחות שחלה בין 1939 ל- 1941-1942 מאפיינים אחדים. מספרי האסירים גדלו במהירות לאחר תחילת המלחמה והכפילו את עצמם תוך זמן קצר. בד בבד חולקו מחנות הריכוז לשלוש קטגוריות, ששיקפו את חומרת ה"טיפול" ואת תנאי החיים של האסירים.

את המעבר **לשלב האחרון** בתולדות המחנות ניתן לזהות לפי שלושה אירועים שהתרחשו בין אמצע 1941 לאביב 1942: תחילת המלחמה נגד ברית המועצות ביוני 1941, תחילת הגירוש והרצח השיטתיים של היהודים בברית המועצות, הקמת מחנות ההשמדה בגנרלגוברנמן.

הקמתם של מחנות ההשמדה בפולין מציינת את תחילת השמדת העם השיטתית של היהודים כמו גם את הרצח ההמוני של פולנים, רוסים וצוענים.

ב. השוואה בין סוגי המחנות השונים:

סוג המחנה	תיאור	מתי הוקמו	למי מיועד
מחנות ריכוז	הוקמו בגרמניה. מחנה הריכוז הראשון היה דכאו, שהוקם ליד מינכן, עם עליית היטלר לשלטון ב-	מיד לאחר עליית הנאצים לשלטון.	הם נועדו במקור לכליאת מתנגדי משטר, ובהמשך לשבירתם ולעיתים קרובות אף לחיסולם.

		1933 בעקבותיו הוקמו מחנות נוספים, כמו בוכנוואלד ומאוטהאוזן .	
<u>מחנות השמדה</u>	מחנות: טרבלינקה, בלז'ץ, סוביבור המגיעים נשלחו לתאי גז שלתוכם הוזרם גז חד-תחמוצת הפחמן (גז ללא צבע וריח). הגופות נקברו ובשלב מאוחר יותר היו מועלות על מוקדים ונשרפות. בטרבלינקה ובבלז'ץ החלו בשלב מאוחר להשתמש במשרפות, ובסוביבור קברו גופות בסיד,	הוקמו במסגרת מבצע ריינהרד במרץ 1942	להשמיד את יהודי הגטאות בפולין, ואחר-כך יהודים ממקומות אחרים .
<u>מחנות השמדה וריכוז</u>	מחנות ריכוז שבשלב מאוחר יותר הפכו למחנות השמדה, או שהוסף להם אגף ששימש להשמדה. הללו הם מחנה הריכוז אושוויץ (ומחנה ההשמדה בירקנאו), מחנה הריכוז לובלין (KZ Lublin) המכונה "מייזנק", ומתחם מחנות הריכוז יאסנובאץ במחנות אלו החל השימוש בגז "צקלון B" בשלב מוקדם, וכן השתמשו במשרפות		במחנות אלו הושמדו יהודים וכן צוענים ואחרים רבים. באלו גם היו נערכות סלקציות, שבהן היו משאירים מיעוט מן האסירים הבאים כאסירי מחנה הריכוז, אשר הועבדו בתת-תנאים, עד שמתו או שולחו לגז מאוחר יותר.

20. רשות והנהגה יהודית.

- א. הסבירו את הביטוי "בין הפטיש לסדן" בהתייחס למועצות היהודיות בתקופת השואה.
- ב. אלו הנהגות נוספות פעלו בקרב הציבור היהודי. תנו דוגמא לשיתוף פעולה ולקונפליקט בין היודנראט לגורמי הנהגה נוספים בקהילה.

תשובה:

מושג זה מתאר מצב ללא מוצא, של לחץ משני כיוונים מנוגדים, מצב בו שתי אפשרויות הבחירה אינן טובות. המאפיין המרכזי בהתייחס לפעילותן של המועצות היהודיות בתקופת השואה הוא השְׁנִיּוּת. (דואליות) היודנראטים הוקמו ומונו (או אושרו) לתפקיד ע"י הגרמנים כדי לשרת אותם, והיו הגוף הרשמי שפעל בקהילות היהודיות מטעם הגרמנים ומאידך הם לקחו על עצמם את ניהול הקהילה, הנהגתה והדאגה לצרכי הציבור בה. ניגוד זה הוביל לקשיים בביצוע תפקידם ויצר פעמים רבות מתח רב בינם לבין היהודים בגטו. עם הכיבוש הגרמני בפולין, הורו הנאצים ליהודים להקים יודנראטים – מועצות יהודיות. דרישה זו מופיעה ב'איגרת הבזק' של ריינהרד היידריך, מה-21 בספטמבר 1939: "בכל קהילה יהודית יש להקים מועצת-זקנים יהודית, אשר תורכב ככל האפשר מאישים סמכותיים והרבנים שנותרו. מועצת-הזקנים תמנה עד 24 גברים יהודים (בהתאם לגודל הקהילה היהודית). היא תישא במלוא האחריות שבמשמעות מילה זו, לביצוע מדויק, ולפי לוח הזמנים, של כל ההוראות שניתנו וינתנו".

היודנראט שימש כגוף מתווך בין השלטון הנאצי לציבור היהודי בגטו ועליו הוטל להוציא אל הפועל את המדיניות הנאצית כלפי היהודים בגטו. הגרמנים השתמשו בגוף זה כאמצעי פיקוח פנימי. בתחילה נבחרו חברי היודנראט

מקרב ההנהגה המקומית הקיימת, אך בהמשך, כאשר סירבו מנהיגים יהודים להתנדב לכך, מינו אותם הגרמנים באופן אקראי.

תפקידי היודנראט היו רבים ומגוונים: רישום האוכלוסייה וסימונה, איסוף מיסים וכספים, דאגה לדיור בגטו, טיפול בבעיות תברואה, ניקיון וקבורה, גיוס אנשים לעבודות כפייה ובהמשך אף הכנת רשימות לצורך שילוח למחנות עבודה או השמדה. בנוסף, פעלו היודנראטים למען האוכלוסייה היהודית בגטו ונטלו על עצמם תחומי אחריות בלי קשר לדרישות הגרמנים – דאגו להשגת מזון נוסף וחלוקתו, הפעילו מאפיות וניהלו מטבחים ציבוריים. הקימו בתי חולים ומרפאות, בתי יתומים, בתי אבות ובתי תמחוי, סייעו בתחומי חינוך ותרבות ואף יצרו בחלק מהגטאות מקומות עבודה על מנת להפוך את הגטו למקום יצרני ובכך לנסות ולהבטיח את המשך קיומו.

תפקידיו השונים של היודנראט, הן כנציגות יהודית מול שלטונות הנאצים ומילוי דרישותיהם, והן בתור הנהגה יהודית בגטו הדואגת לצרכי הציבור, אילצה אותו לעמוד מול דרישת שני הצדדים, שברוב המקרים היו מנוגדות זו לזו. הגרמנים דרשו לבצע את הוראותיהם, והיהודים קיוו להגנה מצד היודנראטים. בסופו של דבר, פעמים רבות, שימשו היודנראטים מקור לכעסה ולמרירות של הקהילה היהודית, שראתה ביודנראט המקומי את מקור צרותיה. היודנראטים הפכו לשנויים במחלוקת, הן בתקופת השואה והן בשנים לאחר המלחמה. חלק ראו אותם ככלי שרת ומשתפי פעולה עם הנאצים וככאלו שסייעו בעקיפין לתהליך השמדת היהודים.

הדילמות העיקריות שעמדו בפני היודנראטים:

- דילמת השילוחים - האם וכיצד לבצע את הוראות הגרמנים?
- במידה וכן - האם לנהל מדיניות שתציל לפחות חלק מתושבי הגטו?
- (בגטו ורשה - צ'רניאקוב נוטל את חייו, בלודז' - רומקובסקי ונאום הילדים, בקובנה - אלקס פונה להנהגה הרבנית, בוויילנה - וייס בוחר לשלוח את הזקנים והחולים)
- האם לשתף את אוכלוסיות הגטו במידע על מדיניות ההשמדה?
- מה צריך להיות יחס היודנראטים למחתרות?

דילמות נוספות:

- אופן חלוקת תרופות כאשר יש הגבלה על כמותן.
- האם לאפשר הברחות מזון לגטו?
- דאגה לרווחת הציבור מול טובתם האישית והמשפחתית של היודנראטים (או הסכנה בה יעמדו)
- ב.** חלק מהמסגרות הארגוניות היהודיות שפעלו לפני השואה המשיך את פעולתו בצורה זו או אחרת – לא הכל התמוטט ונעלם כלא היה. כך, למשל, בצרפת המשיכה מערכת הארגון הקהילתית – הקונסיסטוריה – להתקיים גם כאשר פעל "האיגוד הכללי של יהודי צרפת", כך היה הדבר בהולנד.
- בפולין פעלה באזור הגנרלגוברנמן בשנות הכיבוש הראשונות מערכת סעד "העזרה העצמית היהודית" – יס"א שהיו לה קשרים הן עם הפולנים והן עם השלטונות הגרמניים.

תנועות הנוער והמחתרות: ברוב ארצות אירופה המשיכו תנועות הנוער הציוניות והלא-ציוניות את פעילותן, אם בגלוי ואם במחתרת. בשלב הראשון של המלחמה (טרם ההשמדה) פועלות תנועות הנוער בגטאות בעיקר במישור החינוכי ובעזרה לצרכי הפרט בגטו. (כגון חלוקת מזון). בהמשך, עם הגעת השמועות והידיעות על השמדת יהודי

ברית המועצות מתחילה להתגבש תשתית מחתרתית שהתבססה על אנשי תנועות הנוער. (הכרוז של אבא קובנר) בוורשה מוקמת מחתרת אי"ל ובהמשך אצ"י מיד לאחר תחילת הגירוש הגדול.

מנהיגות דתית/רבנית: רבני הקהילות, ראשי הישיבות והאדמו"רים החסידים אשר שימשו לפני המלחמה לא רק כסמכות הלכתית אלא גם סמכות וכתובת לשאלות בכל תחומי החיים, נדרשו בתקופת השואה לעסוק ולפסוק בסוגיות בהן לא נתקלו קודם לכן, הן בהוראת הלכה- קידוש החיים, מצוות "ייהרג ובל יעבור", שמירת כשרות אל מול קיום הגוף, עגינות וטהרה, חייו וחיי חברו- מי קודם ועוד, והן בהקשרים אמוניים- דברי נחמה, אבדן האמונה וכו'. מנהיגות זו נועדה לשמור על המסגרת היהודית ושימור חיי התורה וההלכה לצד הצורך להעניק תמיכה ומענה לציבור היהודי.

מוסדות ואנשי חינוך: בגטאות ואף בחלק מהמחנות התקיימה פעילות חינוכית- הוקמו בתי ספר, חוגים ופעילויות חינוכיות. כל זאת מתוך תפיסה שגם בעולם של כאוס יש לנסות לשמור על מסגרת חינוך הילדים ולבני הנוער ולהמשיך ולחנך את דור העתיד. (גם אם זה לעיתים לצד ההבנה כי הסוף ידוע) ניתן להתייחס אליהם כהנהגה הן מפני שבפועל הם הנהיגו וחינכו ילדים ונוער (יאנוש קורצ'אק בבית היתומים בוורשה, אגון רדליך שמונה ע"י ראש היוזנראט יעקב אדלשטיין לראש מחלקת הנוער בהנהלה היהודית ואחראי על כל מוסדות החינוך והטיפול בילד בגטו טרזין)

ועדי בתים: מסגרת לשעת חירום שהוקמה ביוזמת 'העזרה העצמית היהודית' ובניצוחו של עמנואל רינגלבלום בספטמבר 1939, והייתה לימים מכשיר חשוב בפעולות הסעד שננקטו על ידי הציבור היהודי בוורשה. הוועדים דאגו באופן קולקטיבי לדיירים העניים בבתיהם, הקימו גני ילדים ומועדוני נוער וארגנו פעולות תרבות. מדיניות העוצר שכפתה על תושבי הבתים ישיבה בבתיהם הביאה להידוק הקשרים בין הדיירים והצמיחה מתנדבים פעילים אשר הפכו למנהיגות מקומית חשובה. עם התרחבות מעגלי הנפגעים אשר נזקקו לעזרה חלה ירידה בפעילות ועדי הבתים.

דוגמאות לשיתוף פעולה:

- בגטו ורשה "ועד הרבנים", אשר פעל להמשך תפעולם של תלמודי התורה והמשך הקיום הדתי בגטו, תוך שהוא זוכה לעצימת עין מצ'רניאקוב.
- אפרים ברש היה ראש היוזנרט בגטו ביאליסטוק. ברש היה בקשר עם המחתרת בגטו ביאליסטוק ותאם פעולות

עם מרדכי טננבוים, לימים מפקד הארגון היהודי הלוחם בגטו. ברש סייע למחתרת במעבדות ובמומחים לייצור נשק ומסר כספים לארגון היהודי הלוחם בוורשה.

דוגמאות לקונפליקט:

היחס למחתרת היהודית שהתארגנה בחלק מן הגטאות. חברי המחתרות היו צעירים שהתנגדו לנאצים ובכך סיכנו את חייהם של כל תושבי הגטו. הנאצים הגיבו לפעולות המחתרות בעונשים קולקטיביים קשים. חברי היוזנראט לא ידעו כיצד עליהם לנהוג ביחס למחתרות - לתמוך במורדים, להתעלם מהם או אולי אפילו להסגירם לנאצים. יעקב גנס בגטו וילנה נדרש להסגיר את מפקד הארגון הלוחם היהודי יצחק ויטנברג לידי הגרמנים. גנס פנה לציבור שתמך בהסגרתו כדי להציל את הגטו, כשהגרמנים איימו לחסלו כליל, ויטנברג הסגיר עצמו עקב הלחץ הכבד שהופעל ע"י הציבור ואף ע"י חלק מחברי המחתרת (הקומוניסטים) ומיד התאבד.

בגטו ורשה בימי הגירוש הגדול, המחתרות "השפילו" את המועצה היהודית, חברי ארגון אי"ל נטלו את הנהגת הגטו לידיהם, ואילו חברי היודנראט התגלו כחסרי אונים.

21. ציינו את המסלולים השונים של הניצולים עם סיום המלחמה.

אפיינו את תופעת מחנות העקורים ואת אופי פעילותם.

תשובה:

שני מיליון היהודים שנותרו בחיים בשטחי ברית-המועצות ומאות אלפי היהודים שניצלו בדרכים שונות, או שרדו את המחנות, ניסו למצוא קרוב ורע ששרדו את הזוועות. לרוב נכזבה תקווה זאת. השרידים היהודים יצאו מן המחנות והיערות, שבו מן המחבואים ומברית-המועצות במסגרת הרפטיאציה (שיבה למולדת), ניסו לחזור אל בתיהם במזרח אירופה ונתקבלו שם בדחייה ובאיבה. תושבים רבים חששו שהיהודים שבו כדי לדרוש את רכושם שנגזל ונמצא בידי שכניהם. כ-1,000 מן הניצולים נרצחו בחודשי השחרור הראשונים בידי כנופיות אנטישמיות.

ניצולים מבריה"מ רבים החלו לנוע מערבה. מקצתם השתקעו למשך זמן מה בסמוך לגבול פולין-גרמניה והקימו מוסדות קהילתיים מתוך רצון להכין את עצמם לקראת חיים חדשים.

לאחר השואה היו בפולין רבבות ניצולי שואה וכן פליטים יהודים שחזרו מברית המועצות לפולין. נוכח חורבן יהדות פולין והאנטישמיות שהגיעה לשיאה בפוגרום קיילצה ביולי 1946, החליטו יהודים אלה לעבור מערבה, לאזור הכיבוש האמריקאי, והגיעו אף הם למחנות העקורים. ב-1947 הגיעו למחנות אלה פליטים נוספים מצ'כוסלובקיה, הונגריה ורומניה, ומספר תושבי מחנות העקורים הגיע לרבע מיליון. לאחר תקופת התאוששות המשיכו חלקם בדרכם למערב אירופה ודרומה לכיוון החוף האיטלקי.

בסוף אפריל 1945 נכנעו הכוחות הגרמניים על אדמת איטליה. בתוך שלושה חודשים הגיעו לאיטליה בין 13,000 ל-15,000 ניצולי שואה - פרטיזנים וניצולי מחנות וגטאות - בעיקר מפולין, הונגריה והמדינות הבלטיות.

לאחר השואה הקימו בעלות הברית המערביות מחנות עקורים באזורים בהם שלטו בגרמניה, אוסטריה ואיטליה. הדיירים הראשונים במחנות אלה היו ניצולי מחנות ריכוז ששוחררו בידי בעלות הברית על אדמת גרמניה. בין השנים 1945-1951 שהו על אדמת איטליה כ-70,000 פליטים ועקורים יהודים. כ-50,000 מהם עלו לישראל. באותן שנים פעלו באיטליה כ-35 מחנות עקורים. בחלק מהמחנות היו גם פליטים לא יהודים. לא כל המחנות פעלו לאורך כל התקופה. היו ביניהם מחנות קטנים בהם שכנו עשרות יהודים והיו שהכילו בו זמנית אלפי יהודים. כשני שלישים מהפליטים והעקורים היהודים ששהו על אדמת איטליה אחרי המלחמה, כ-50,000 נפש, הגיעו לישראל; השליש הנותר היגר לארצות הברית, אוסטרליה ומדינות אמריקה הלטינית. אלפים בודדים נשארו באיטליה.

התנאים במחנות אלה היו קשים ביותר, בייחוד בראשית קיומם. רבים ממחנות אלה היו בעברם מחנות ריכוז ומחנות צבא גרמניים. כך מצאו עצמם ניצולי השואה שוב מאחורי גדרות תיל, סובלים ממחסור במזון, לבוש ותרופות.

במחנות העקורים שכנו לעתים יהודים לצד בני לאומים אחרים, ביניהם אנטישמים וכאלה שבתקופת המלחמה פגעו ביהודים. בקיץ 1945 כתב ארל הריסון, שליחו של נשיא ארצות הברית הארי טרומן, דו"ח על מצבם הקשה היהודים במחנות העקורים. בעקבות הדו"ח הועברו העקורים היהודים למחנות נפרדים, החלו לנהל באופן עצמאי היבטים רבים בחייהם ותנאי חייהם שופרו. האמריקאים אפשרו לארגוני סעד יהודיים מארצות הברית וכן לפעילים

ארץ ישראלים לפעול במחנות. במחנות שבאזור הכיבוש הבריטי - שם התרכזו היהודים בעיקר במחנה העקורים ברגן בלזן - היו התנאים קשים יותר.

רוב העקורים ראו את החיים במחנות כהסדר זמני. הם ביקשו לעזוב את גרמניה ולעיתים אף את אירופה בכלל. למרות זאת, ולמרות התנאים הקשים במחנות, הפכו היהודים את מחנות העקורים למרכזי פעילות חברתית, תרבותית וחינוכית ענפה. סיפר הסופר וניצול השואה אהרון אפלפלד: "צצו להקות הבידור הראשונות: ערוב של קשישים וצעירים וביניהם שחקנים לשעבר, זמרות נוער שבגר בבונקרים, ומיני אנשים רזים שמצאו פורקן בפיזור דעת זה. להקות אלו קמו ספונטנית ועברו ממחנה מעבר אל משנהו. הם שרו, דקלמו, סיפרו בדיחות. [...] היה זה רצונו הסמוי של יצר הקיום להחזיר אותנו אל מעגל החיים".

היהודים במחנות העקורים הקימו תיאטרות ותזמורות, ערכו אירועי ספורט ופרסמו יותר משבעים עיתונים וכתבי עת ביידיש. הם היו מהראשונים לחקור את השואה ולהנציח את זכרה. הם גבו עדויות ראשונות מניצולים, אספו תיעוד בכתב וערכו עצרות זיכרון לקורבנות השואה.

ניצולי השואה מצאו את עצמם "משוחררים אך לא בני חורין". נקודת המוצא שלהם היתה מורשתם הייחודית - אך תגובתם הייתה תגובה לאומית. "דווקא במחנות העקורים, בלא מסגרת של חברה קולטת, היה שיקומם כרוך בהתהוותה של חברה חדשה, שנאבקה על קיומה הלאומי כשם שנלחמה לשיקום חיי חברה. המחנות היו מעין דגם של מעבר הדרגתי מאירופה החבולה אל חיים חדשים - בישראל ובאמריקה", כתבה החוקרת חגית לבסקי. במחנות פעלו מפלגות יהודיות חילוניות ודתיות, ציוניות וסוציאליסטיות - מורשת החיים הפוליטיים האינטנסיביים של יהדות פולין לפני השואה. עם זאת, בהשפעת הטראומה של השואה והפעילים הציונים מארץ ישראל, הייתה הציונות דומיננטית בחיים הפוליטיים. רבים מהעקורים הפגינו מודעות פוליטית חזקה ושאפה לצאת מגרמניה, בראש ובראשונה לארץ ישראל. הם הקימו קיבוצי הכשרה בהם התכוננו לעלייה לארץ ישראל.

22. תארו בקצרה שלוש נקודות ציון מרכזיות שהתקיימו בחברה הישראלית בנוגע להתמודדות עם זיכרון

השואה והשפעותיה. פרט בנוגע לאחת מהן.

תשובה:

תיאור נקו' ציון מרכזיות בהתמודדות של החברה הישראלית עם זיכרון השואה ופירוט בנוגע להן:

1. מקום המדינה - שנות ה-50: בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל מרכז הדיון היה הלך הצינוני של השואה וחיזוק הנרטיב המתאר את כינון מדינת ישראל - משואה לתקומה.

פירוט: הציונות בראשית דרכה ביקשה להתנער מדימוי היהודי הישן ("שלילת הגלות"), תוך תהליך של דה לגיטימציה כלפיו, וניסתה ליצור דגם חדש של חלוץ - ציוני לוחם, עובד אדמה. היהודי הגלותי הוצג כחלוש גוף ואופי, הנמצא במצב לא טבעי ולא מאוזן, המדומה למצב מחלה. לכן, בשנותיה הראשונות של המדינה נהוג היה לאזכר בשיח הציבורי על זיכרון השואה רק את מורדי הגטאות והלוחמים הפרטיזנים שלא הלכו "כצאן לטבח" [ישנם חוקרים המכנים שנים אלו כשנות "השתיקה הגדולה" ויש המערערים על קביעה זו בשל העיסוק המוגבר בשואה בשנים הללו כתוצאה ממשפטי הקאפו, מהוויכוח הציבורי על הסכם השילומים ומשפט קסטנר].

2. שנות ה-60: משפט אייכמן.

פירוט: משפט אייכמן נתן לראשונה פומבי לקולות הניצולים והעלה לתודעה הציבורית את הדיון בשאלת התגובה היהודית לשואה ומושג הגבורה. השואה קיבלה לגיטימציה גם בהקשר הפרטי והאישי, ולא רק הלאומי והצינוני.

המושג גבורה התרחב והוחל גם על פעולות התנגדות כלפי הנאצים במישור הרוחני-אנושי ושמירה על צלם אנוש, ולא רק על התנגדות אקטיבית-פיזית.

3. **סוף שנות ה-60 ושנות ה-70:** "תקופת ההמתנה" לפני פרוץ מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים, מהפך 77.

4. **משנות ה-80 ואילך:** תחילת המסעות לפולין, עסקת ג'יבריל, משפט דמניוק, מלחמת המפרץ, עליית יהודי בריה"מ וסרטי הקולנוע והספרות שיצאו בשנים הללו (כמו לדוגמה הסדרה החדשה על משפט קסטנר).

פירוט: מלחמות ישראל (6 הימים, יוה"כ, המפרץ) השיבו את נושא השואה לשיח הציבורי, והשפיעו על יחס היישוב לניצולים במספר אופנים:

ב"תקופת ההמתנה" לפני פרוץ מלחמת ששת הימים, התייחסו אמצעי התקשורת והדוברים הרשמיים של היישוב לאירועי המלחמה דרך מושגים וניסוחים שנעדרו מהשיח הציבורי עד אז. החשש העיקרי היה מפני כוונת מדינות ערב להביא להשמדה מוחלטת של היישוב היהודי, ולהביא עליו כיליון גמור - מסגרת מושגית שלא נכנסה לשיח החברתי והפוליטי במדינת ישראל הצעירה עד לאותה תקופה.

גם **מלחמת יוה"כ** השיבה את נושא השואה לשיח הציבורי. האירועים הקשים, מספר הקורבנות הרב והאיום הממשי על קיומה של המדינה, העלה את חששות העבר מפני השמדה של העם היהודי היושב בארץ ישראל. הטלוויזיה הקרינה תמונות של שבויים ישראלים באקט של חולשה והשפלה והדבר הביא לשבירת המיתוס של הצבר הבלתי מנוצח ולהבנה כי לא תמיד נוכל לנצח "בכוח הכוח". שוב השיח רווה במונחים של השמדה, מוות ואובדן. הניצחון היה כואב, ולאחריו עברה החברה הישראלית תהליך הבראה מתמשך במהלכו נפערה תהום עצומה בין מגזרים שונים שפעם היו מאוחדים סביב הרעיונות החלוציים והקולקטיביים. האמון של הציבור במנהיגיו, בכוחו ובחוסנו של צה"ל הלך והתערער, והתודעה הלאומית החלה מתפצלת לכמה מחנות, מה שזירז את עלייתו של הליכוד לשלטון.

בתקופת **מלחמת המפרץ** ובפרט בשל הישיבה המשפחתית בחדר האטום, היו רבים שמצאו דמיון רב בין החוויה שעבר הציבור הישראלי במהלך המלחמה, לחוויית השואה כפי שהדהדה בזיכרון הקולקטיבי. האיום מצד עיראק על שימוש בגז כימי העלה מחדש את תיאורי רצח היהודים בתאי הגזים; המלחמה עברה על הציבור כשזה נמצא מבודד בהקשר המשפחתי-אישי (ולא במקלטים משותפים), בהמתנה מותחת וחסרת ודאות לגבי העתיד לבוא; ישראל נדרשה ע"י בעלות הברית להישאר פסיבית ולא להשיב במלחמה; תופעת ה"פליטים" שעזבו את מרכז הארץ לערים רחוקות יותר או לחו"ל והביקורת עליהם.

תום שגב מסכם תקופה זו ואומר כי: **"הנשאים בבתייהם - גברים, נשים, ילדים - התכרבלו אלה בתוך אלה, מצפים לגרוע מכל, חסרי אונים. מעולם לא עברו ישראלים כה רבים חוויה יהודית כל כך".**

לסיכום, אירועי השואה שימשו, ועודם משמשים, כגורם מעצב לזהות היהודית וחלק בלתי נפרד מהשיח החברתי בישראל. עם השנים חלו מספר שינויים בזיכרון השואה:

- **המעבר מהתייחסות קולקטיבית להתייחסות פרטית-אישית**, כאשר המונחים "העם היהודי" ו"שישה מיליון" פינו את מקומם לסיפורים אישיים של ניצולים ולמפעל "לכל איש יש שם" להנצחת שמות הנספים והקהילות. החלה התייחסות עמוקה ומקיפה יותר לאירועים עצמם בזמן השואה, להבאת סיפורי הזוועות והחוויות שעברו הניצולים, לתיאור חיי היום-יום של רדיפת היהודים ולהתמודדות של היהודים עמן.

גם מצד תיאור המבצעים והמתכננים של הרצח היה שינוי: הנאצים, שתוארו לפני כן כמפלצות לא אנושיות קיבלו שמות ופנים. ההתייחסות אליהם הפסיקה להיות כאל מעין אסון טבע שנפל על האנושות, אלא כאל האנושות באופייה המרושע ביותר.

- **הפיכתם של כלל הקורבנות לגיבורים**. דמות הצבר הלוחם לא הצליחה להזדהות עם קורבנות השואה. עם השנים, הוגדרה מחדש תפיסת הגבורה בשואה כך שכללה גם עמידה והישרדות, כלומר גם להחזיק מעמד עד כלות הכוחות,

לשמור על צלם אנוש, להבריח לחם או ללמוד תורה בסתר פירושו גבורה. כך, למשל, פחת מעמדו של מרד גטו ורשה לעומת עמידה לא אלימה.

23. חסידי אומות העולם.

- א. מי הם חסידי אומות העולם ומהם הקריטריונים של הגדרתם.
- ב. הבא שלוש דוגמאות הממחישות קשיים שונים בהצלה.
- ג. הסבר מדוע רוב מקרי ההצלה לא הגיעו לכלל הכרה.
- ד. מה היו המניעים השונים להצלת היהודים על ידי חסידי אומות העולם.

תשובה:

א. בהתאם לחוק הישראלי ניתן התואר "חסיד אומות העולם" למי שאינו יהודי, ופעל למען הצלת יהודים בתקופת השואה, תוך סיכון חייו וללא קבלת תמורה. התואר ניתן בהתאם לחוק זיכרון השואה והגבורה – יד ושם משנת 1953. עד כה הוענק התואר לכ-28,000 אנשים.

התנאים העיקריים להכרת מציל כחסיד אומות העולם הם:

- מעורבות פעילה של המצילים בהצלת יהודי אחד או יותר מסכנת מוות או גירוש למחנות המוות.
 - סיכון לחייהם, חירותם או מעמדם של המצילים.
 - המניע הראשוני של המצילים היה לסייע ליהודים נרדפים. כלומר: ההצלה לא נעשתה עבור רווח כספי או תגמול אחר כגון המרת דתם של הניצולים, אימוץ ילדים וכו'.
 - קיומן של ראיות למקרה ההצלה – עדות של מי אלו שקיבלו את העזרה מהמצילים (עדות ניצול) או במקרים יוצאי דופן תיעוד ממקור ראשון המבסס את אופי ההצלה והנסיבות להצלה.
- ב. **קשיים בהצלה: 1. המחיר שהמצילים שילמו על מעשיהם** - היה שונה ממדינה למדינה. במזרח אירופה, הגרמנים הוציאו להורג לא רק את מי שהסתירו יהודים, אלא גם את בני משפחותיהם. בכל מקום נתלו הודעות אשר הזהירו את האוכלוסייה המקומית לבל תסייע ליהודים. באופן כללי, הענישה במערב אירופה היתה פחות קשה, אף כי גם שם התוצאות יכלו להיות טרגיות. אחדים מחסידי אומות העולם במערב אירופה נאסרו ונשלחו למחנות ונספו שם. יתרה מזו, לנוכח האכזריות בה נרדפו היהודים והנחישות של רודפיהם לצוד אותם עד האחרון, אין ספק שאנשים פחדו שאם יסייעו לנרדפים, יפלו גם הם קורבן לאותה ברוטליות. כתוצאה מכך, חיו המצילים והניצולים בפחד מתמיד מחשש שיתפסו. מעליהם ריחפה הסכנה של הלשנה או הסגרה מצד שכנים או משתפי פעולה. כל אלה היקשו עוד יותר על אנשים רגילים להפר את המוסכמות והכללים.

2. אלה שבחרו להסתיר יהודים **נאלצו להקריב את חייהם היומיומיים ולקיים אורח חיים מחתרתי** – פעמים רבות בניגוד לנורמות המקובלות של החברה בה חיו, ולחיות תחת פחד ואימה מפני הלשנה והסגרה.

3. **קושי כלכלי** – מדובר בתקופת מלחמה שבה הכל סבלו מרעב ומקיום מצומצם. חסידי אומה"ע נדרשו להשיג מזון ותרופות או ציוד בסיסי מעבר למה שנדרש למשפחתם המצומצמת והדבר תבע מהם מחיר כלכלי.

ג. לא תמיד הצליחו מקרי ההצלה להגיע לכלל הכרה מכיוון ש: לא תמיד הניצולים שרדו כדי לספר עליהם. לא תמיד הניצולים זכרו את הפרטים המזהים שלהם, מפאת גילם הצעיר או כתוצאה ממרחק הזמן. לא תמיד הצליחו

הניצולים למצוא ראיות חותכות לקיום מעשה ההצלה תחת סיכון חיים. בשטחי בריה"מ היה קושי למצוא את המצילים בשל מסך הברזל. עד שנפל המסך בסוף שנות ה-80 ותחילת שנות ה-90, לעיתים נפטרו כבר המצילים.

ד. מניעים וסיבות שונות שבגללן סיכנו את חייהם למען הצלת יהודים:

- יחסי שכנות טובים בינם לבין היהודים טרם המלחמה;
- מחאה נגד הנאציזם;
- מניעים הומניטריים של עזרה לאדם בצרה;
- שליחות דתית, שמירה על ערכי המוסר והאנושיות.

24. הציגו את הגורמים אשר הגבילו את היכולת של היהודים להבין את משמעותו של הפתרון הסופי. ציינו

והסבירו שתי השלכות של הקושי להבין את משמעות הפתרון הסופי.

תשובה:

הגורמים אשר הגבילו את היהודים להבין את משמעותו של הפתרון הסופי:

- קבלת מידע והפנמתו

- צנזורה, הטעייה והונאה

יהודי בריה"מ שמעו על התנכלויות ביהודי גרמניה מאז עלו הנאצים לשלטון, אבל המידע על רדיפת היהודים חדל להגיע לאחר חתימת הסכם ריבטרופ-מוליטוב, מכיוון שהסובייטים לא רצו להכפיש את הגרמנים, בעלי בריתם. לפיכך רבים מיהודי ברה"מ לא ידעו כלל על המדיניות האנטי-יהודית שהונהגה בפולין מן פרוץ המלחמה- צנזורה בתקשורת הסובייטית.

- תקדים היסטורי

מאידך הרבו הזקנים לספר איך התנהגו הגרמנים בשנת 1918, הם לא פגעו ביהודים. אם כך חשבו היהודים על הגרמנים, על אחת כמה וכמה שהם לא היו מסוגלים לשער את פעולות הרצח.

- התפשטות הידיעה הייתה בהדרגה ובאיטיות

גם משהחל הרצח ההמוני בשטחם, התפשטות הידיעה הייתה בהדרגה ובאיטיות בגלל הסיבות הנ"ל:

הניצולים היו מעטים.

מי שניצל נתקל בקושי רב לברוח מאתרי הרצח ולנוע באזור מסוכן.

לא היה דרך לאושש את הידיעות הראשונות- הציבור התקשה להאמין בהן.

מלחמה גורמת לעיכוב בזרימת מידע, וכן על מערכת הדואר וכלי תקשורת הופעלה צנזורה נוקשה של הנאצים.

קשה לקלוט שגורל יהודי ברה"מ צפוי לכל יהודי אירופה. נטו להסביר שזהו "עניין מקומי", פירושו שיהודי ברה"מ הואשמו בהיותם חלק מהמשטר הקומוניסטי.

בשטח הגטאות בפולין

הידיעות על הרצח בשטחי ברית המועצות הגיעו לפולין רק בחשוון תש"ב, המחצית השנייה של אוקטובר 1941: בביאליסטוק- קבעו מנהיגי הגטו ששמעו את הידיעות על הרצח ההמוני בוויילנה, שאצלם הדבר הוא בגדר הנמנע: "לא יקרה אצלנו, יש לנו בתי חרושת. הם זקוקים לנו." (עדות אבא קובנר)

בפיאטרקוב- חרדה (עדות נפתלי לאו)

רצח בחלמנו

ביוני 1942 מיכאל פודחלבניק ויעקב גראנובסקי ברחו מחלמנו ולאחר שבועיים מסרו עדות לארכיון "עונג שבת" בוורשה, אבל לפניכן ספר לרב העיר גרוב הסמוכה, לרב יעקב סילמן ולאחרים וכולם בכו (היה קשה להם לעכל ולהפנים), וכן בפיאטרקוב אנשים התהלכו מבוהלים: "בלבם ובמוחם נערכה מלחמה בין התבונה והרגש ובין העובדות שאין להשיגן שאין להאמין בהן, אף כי הכל מעיד ברור על אמיתותן" (על פי עדותו של יצחק קורץ).

סאניק, באיזור וורשה (סוף ינואר 1942)-רב יהושע משה אהרנסון כותב שאיש לא האמין לדבריו (פודחלבניק) והיו החשיבהו כחסר דעת או בעל דמיון. אך היו מתי מעט שהאמינו ועברו לוורשה מתוך מחשבה שמסע השמדה זה תקף רק על יהודים הנמצאים בתחומי הרייך. המחשבה שההשמדה היא נחלת יהודי הוורטגאו בלבד ולא תיתכן בורשה.

במחנות ריינהרד

מידע מגיע לוורשה-

ניצולי גרוש לובלין (בלצ'יץ- מרץ 1942) הגיעו לוורשה, וחשבו שהם מגזימים: "מה שספרו היה כל כך איום ונורא עד שקרובים היינו לחשוד בהם שגם הם מגזימים ומפליגים. כי אין בני אדם שנבראו בצלם" (חיים קפלן)

ד"ר יצחק שיפר, בדיון שהתקיים על גורל גטו ורשה, לאחר שהתקבלו הידיעות מלובלין: 'זה בלתי אפשרי לחסל אוכלוסייה של חצי מיליון' – טען. הגרמנים לא יעזו לחסל הקהילה הגדולה ביותר באירופה. הם יצטרכו בכל זאת להתחשב עם דעת הקהל העולמית. (ישראל גוטמן).

בזמן הגרוש הגדול (קיץ 1942), בתחילה הגיעו לגטו ידיעות סותרות על גורל המגורשים: בגטו פשטו שמועות על מכתבים שהגיעו מהמגורשים אך איש לא ראה את המכתבים במו עיניו (ישראל גוטמן).

אחרי שכמה מיהודי וורשה ברחו מטרבלינקה וספרו על גורל המגורשים. חדרה בלב רבים ההכרה שיהדות פולין תחוסל ללא יוצא מן הכלל. ועדיין תהליך ההפנמה וההסקה היה מורכב ביותר ונמשך מספר שבועות. הם רקמו אגדות ואשליות: "להיכן נעלמו שלושת מיליון יהודי פולין? ונמצאה התשובה! החלה להתרקם אגדת מכתבי המגורשים ודווקא ממקומות מסוימים ... ומשנמאסו המכתבים, שכן חדלו להאמין בהם, עלתה במוחם של

הרמאים תחבולה חדשה. הם מביאים באחרונה מידע על מחנות שלמים, שגרים בהם ילדים, נשים ומבוגרים. המחנות הללו אמורים להימצא אי שם ליד לובלין, או שמא בגליציה..." (עמנואל רינגלבלום)

מידע מגיע ללודז'

ינואר 1942 - לא הפנימו שהשילוחים משמעם מוות

ספטמבר 1942 / Sperr - החשש גובר אבל הרבה עדיין יש שמאמינים שנשלחו למחנות עבודה.

"רבבות יהודים נשלחו למקום בלתי ידוע. הרבה גירסאות ישנן על כך בגטו. אלה אומרים שנשלחו לעבודה, ואחרים אומרים שנשלחו להשמדה. מאז החלו ראש הגטו ופמלייתו לדרוש רשימות שמיות ממנהלי המפעלים וממקומות העבודה, מי שאין לו "קשרים" ופרוטקציה – אינו ישן בלילות מפחד". (קריגר).

למרות המסקנה הרציונלית המתבקשת מתיאור המתרחש, פעל אצל רבים מנגנון הגנה נפשי שסירב לקבל שהגירוש מובילים למוות בטוח, ואפשר להם להמשיך ולתפקד מתוך אשליה והכחשת המציאות, שאם לא כן אין טעם להמשיך לחיות.

המידע מגיע למרכז, מערב ודרום אירופה

השמועות הגיעו יותר מאוחר. בטרזין למשל, לא ידעו גם בשנת תש"ג (1943) על מחנות ההשמדה בפולין, ולא הבינו את הרמזים שהגיעו אליהם בדבר הגורל הצפוי למגורשים משם.

במערב אירופה הייתה סיבה נוספת לחוסר האמונה בדבר הגורל המר הצפוי ליהודי המקום; היהודים חשו עצמם מעורים בסביבה הכללית, וסמכו על דעת הקהל המקומית שתמנע מעשים ברבריים.

ידיעות על המתרחש במזרח-אירופה הגיעו גם לצרפת במהלך שנת תש"ב (1942), אך גם שם סירבו מרבית היהודים להאמין שצפוי להם גורל דומה. גם כשהגיעו שני מגורשים שברחו לעיר ניס בקיץ תש"ג (1943), וסיפרו על המתרחש במחנה ההשמדה אושוויץ, לא רצו היהודים להאמין להם.

דומה שליוון כלל לא הגיעו ידיעות על הפתרון הסופי.

לסיכום, הגורמים אשר הגבילו את היהודים להבין את משמעותו של הפתרון הסופי: מרכיב הזמן: התפשטות הידיעה הייתה בהדרגה ובאיטיות, בהתחלה מקורות מידע לא רשמיים (שמועות בלבד), מרחק ממקומות הרצח (יוון), וחוסר יכולת של האדם להפנים את המציאות (היעדר תקדים היסטורי, אשליה: "עניין המקומי", מנטליות: אנחנו מעורים בסביבה הכללית).

שתי השלכות

ברמה האישית – האם להתייבץ לשילוחים, להסתתר או לברוח ליער?

ברמה הציבורית – האם לציית לפקודות הגרמנים או לסרב לתכתיבים, האם לסייע לבורחים ליערות או לתמוך במרד מזוין, והאם להפיץ את המידע על ההשמדה לציבור הרחב או להרגיע אותו?

25. מרד גטו ורשה:

- א. מהם המאפיינים הייחודיים למרד גטו ורשה. מהן הנסיבות ההיסטוריות, אשר יצרו מאפיינים אלו.
- ב. מה המשותף, ומה המבדיל בין מחתרות אצ"י ואיי"ל. הסבר ממה נבעו ההבדלים שציינת, ומה היו השלכותיהם.

תשובה:

מרד גטו ורשה פרץ באפריל 1943 בזמן אקציה גרמנית, זאת לאחר תשעה חודשים של אקציות וגירוש המוני של יהודים מהגטו. בתום הגירוש נותרו בשטח הגטו 55,000 – 60,000 יהודים שרוכזו במספר בניינים, וכך הצטמצם מאוד שטח הגטו.

א. המאפיינים הייחודיים למרד גטו ורשה הם:

1. רוב הנותרים לאחר כל השילוחים היו צעירים שאיבדו כבר את משפחותיהם. מרביתם הרגישו תסכול מאוד גדול על שלא נקטו בצעדי נגד בזמן הגירוש בניסיון למנוע אותו ולהציל את חיי בני משפחותיהם.
2. עם הזמן הגיעו לגטו יותר ויותר ידיעות, ממקורות שונים, לגבי גורל המגורשים. אם בהתחלה עוד חשבו שנוסעים ליישוב מחדש, לקראת הסוף כבר היה ברור לצעירים שהאנשים במשלוחים הועברו לטרבלינקה להשמדה. בנוסף, היה להם ברור שזה יהיה גם גורלם.
3. בגטו ורשה הייתה פעילות ענפה של תנועות נוער מכל המפה הפוליטית ושל מפלגות. ארגון זה יצר היררכיה ואפשר את קיומם של מנהיגים. הם היו מורגלים בתהליך של קבלת החלטות. מכאן, המעבר להקמת תנועות המרי היה קל יותר. באוקטובר 1942 הוקם אי"ל, על בסיס כל תנועות הנוער הסוציאליסטיות, בונד וקומוניסטים וציוניות, והוקם אצ"י על בסיס חניכי תנועת בית"ר.
4. בינואר 1943 התרחש "המרד הקטן" – בזמן האקציה חברי אי"ל התנגדו לנאצים בכוח והאקציה הופסקה למספר חודשים. זה שכנע את היהודים בגטו שהתנגדות בכוח עוזרת, נתנה רוח במפרשים ואנשים התארגנו במקומות מסתור ובעיקר בבונקרים במרתפי הבניינים.

הנסיבות ההיסטוריות שיצרו מאפיינים אלו היו:

1. מיקום הגטו – גטו ורשה מוקם באמצע העיר ורשה, היווה מעבר חי בין שני חלקי העיר. מצב זה אפשר קשר עם החוץ – חברי המחתרת הפולנית והברחות של אוכל וכנשק לתוך הגטו.
2. אמצעי לחימה – בגלל הקשר עם המחתרת הפולנית ועם הממשלה הפולנית הגולה, עזרו חברי המחתרת הפולנית להבריח לתוך הגטו כלי נשק ותחמושת. כך, באופן יחסי לגטאות אחרים, הלוחמים היו חמושים.
3. עוינות הסביבה החיצונית – לא כל הסביבה החיצונית הייתה עוינת, התאפשר שיתוף פעולה אזרחי וצבאי, קשריות יצאו ונכנסו אל הגטו, ילדים הוברחו וניצלו וכך עוד אנשים. מצב זה אפשר תכנון וביצוע.
- ב. הדומה – בשתי המחתרות היו חבר'ה צעירים, אידיאולוגיים, שידעו שמטרת הלחימה היא להשאיר הד פומבי, ללכת בגאון ולהרוג כמה שיותר נאצים בתהליך. ידעו שלא יצילו את הגטו ואת עצמם. בנוסף, לשתי הקבוצות היה קשר עם מחתרת פולנית מחוץ לגטו ולחמו עם כלי נשק.

השונה – א) מספר החברים – באי"ל היו כ-300 חברים, באצ"י היו כ-250 חברים

(ב) הכשרה צבאית – חברי אי"ל היו ללא הכשרה צבאית, לחברי אצ"י הייתה הכשרה צבאית.

(ג) בסיס תנועתי – ההצטרפות לאי"ל הייתה רק על בסיס תנועתי, כלומר, אמונה בערכים ובאידיאולוגיה. ההצטרפות לאצ"י הייתה לגמרי התנדבותית, ללא קשר לשיוך אידיאולוגי.

(ד) סוג הנשקים – לחברי אי"ל היו בעיקר אקדחים ורימונים, בעוד שחברי אצ"י התארגנו על כלי נשק ארוכים. (ה) מקומות הלחימה – חברי אי"ל לחמו בעיקר מתוך הבונקרים בעוד שחברי אצ"י לחמו בחוץ, בעיקר באזור כיכר מורנו ובשופים, זאת כחלק מחלוקה אסטרטגית בין שני הארגונים.

שני הארגונים הוקמו על בסיס שונה, חלק מהעקרונות של תנועת בית"ר היו בעלי אופי צבאי מובהק ולכן חבריה היו בעלי הכשרה צבאית עוד לפני הקמת המחתרת. חבריה לא היו בגטו בעת האקציה בינואר 1943, הם היו באימון צבאי מחוץ לגטו. מכאן נבעו כל ההשלכות של צורת הלחימה וההתחמשות. חברי אצ"י חשבו להצטרף לפרטיזנים לאחר המרד בגטו ולכן הצטיידו ברוכים שיתאימו גם ללחימה ביערות. מכאן, שבחלוקת הגזרות ביניהם לבין אי"ל הם לחמו בחוץ, מעל הגגות. על גג הבית שבו הייתה העמדה המרכזית שלהם הונפו דגל כחול לבן והדגל הפולני שהיו שם מספר ימים עד שהורדו על-ידי הנאצים. לאחר הקרב הזה לוחמי אצ"י עזבו את שטח הגטו אך העזרה לה ציפו בחוץ לא הגיעה ומרביתם נהרגו בהיתקלות עם כוח גרמני. לוחמי אי"ל נותרו להמשיך הלחימה בתוך הגטו עד להשמדתו הסופית.

26. גורל יהודי צפון אפריקה בתקופת השואה

ג. ציינו שלושה גורמים אשר השפיעו על גורלם של יהודי צפון אפריקה בתקופת השואה

ד. היצגו 3 פעולות של הנאצים או בעלי בריתם כלפי יהודי צפון אפריקה.

תשובה:

א. קורותיה של צפון אפריקה וגורל היהודים בה במלחמת העולם השנייה התחילו מיד עם פרוץ המלחמה והפלישה לפולין בספטמבר 1939. צרפת ובריטניה הכריזו מלחמה על גרמניה, ועוררו גל של פטריוטיות צרפתית בקרב יהודי המושבות הצרפתיות בצפון אפריקה – אלג'יריה, מרוקו ותוניסיה.

1. **גורם ראשון שהשפיע על גורלם והביא לשינוי במצבם של היהודים בארצות אלה היה יישומם של חוקי וישי** השפיעו באופן ישיר על הקולוניות בצפון אפריקה. החל במאי 1940 לאחר כיבוש צרפת – ממשלת צרפת החדשה בראשות אנרי פיליפ פטן חתמה ב – 22 ביוני על הסכם שביתת נשק עם גרמניה הנאצית והמדינה חולקה לשני אזורים: בחלק הצפוני שלטו הגרמנים, והחלק הדרומי נמסר לממשלת פטן שקבעה את בירתה בעיר וישי. הקולוניות של צרפת בצפון אפריקה נכללו בתחומה של צרפת הלא-כבושה, ונשארו תחת שליטתה הישירה עד לשחרור מרוקו ואלג'יריה ע"י האמריקאים בנובמבר 1942 ולכיבושה של תוניסיה על-ידי הגרמנים באותו החודש.

משטר וישי הציב עקרונות חדשים של "עבודה – משפחה – מולדת", בכיוון לאומני להחזיר את צרפת לצרפתים. החל צמצום שיטתי של השפעת הזרים ע"י המשטר ופגיעה בזכויות הפליטים והיהודים, הן בצרפת והן בקולוניות. שלטון וישי היה שלטון אנטישמי שראה ביהודים אויבים של צרפת ואחראים לתבוסתה במלחמה יחד עם הקומוניסטים, הסוציאליסטים ואחרים, ורצה להוציא ולמדר את כולם מתוך החברה הצרפתית

החוק האנטי יהודי הראשון שהתקבל ע"י ממשלת וישי היה החוק שמבטל את אזרחותם הצרפתית, והמשך הגיעו שורה של חוקים שמטרתם הייתה להוציא את היהודים ממערכת החינוך, וכן ממערכת הניהול הכלכלי. כל צו שפורסם בצרפת של וישי הועבר מיד אל הקולוניות ונעשו התאמות ספציפיות בכל אחת מהקולוניות. למשל בצו הנוגע למעמד היהודים יש הבדלי ניסוח בין מרוקו, בין אלג'יריה לבין תוניסיה משום שהמעמד המשפטי של היהודים

בכל אחת מארצות אלה היה שונה, ובתוניסיה היה גם הגורם האיטלקי. יחד עם זאת, רוח הצווים נשמרה, היינו ביטול האזרחות הצרפתית.

הפגיעה הקשה ביותר הייתה ביהודי אלג'יריה שהיו אזרחיים צרפתים כבר משנת 1870, הן בשל מצב השתלבותם המיטבי של היהודים באלג'יריה לפני המלחמה, והן בשל המנהל הצרפתי באלג'יריה שהיה נאמן מאוד למשטר וישי קיים את הצווים נגד היהודים בדקדקנות. בהמשך הגיע פירוט חוקים נוספים – חוק שביטל את עבודתן של אחיות יהודיות בבתי-חולים כיון שזה כרוך במגע עם צרפתים, יהודים לא יכלו לעבוד במערכת הבנקאית, לא יכלו לעבוד במערכת המשפטית, לא יכלו לעבוד כרופאים בבתי החולים הצרפתיים.

שורת החוקים השלישית התמקדה באריזציה של כל הרכוש היהודי בצפון אפריקה, למרות שלא ממש הגיעו ליישומה כיון משום שתקופת וישי בצפון אפריקה הייתה מאוד קצרה יוני 1940 – נובמבר 1942 (האמריקאים נחתו בצפון אפריקה). הצווים האלה יבוטלו רק במרץ-מאי 1943 כתוצאה מלחצים בתוך המדינות עצמן במקביל ללחצים אמריקאים.

2. גורם שני שהשפיע על גורלם של יהודי צפון אפריקה היה תגובתם למצב.

א. תגובות יהודיות – התארגנות מערכת החינוך

בשל מיעוט עדויות קשה לדעת את היקף ואופי התגובות של יהדות צפון אפריקה למצב. חוקרים מצביעים על מנעד של תגובות, בין מחאה רשמית לבין ניסיונות התארגנות פנים קהילתיים. דוגמה לכך ניתן למצוא בהקמתה של מערכת חינוך יהודית חדשה ע"י הנהגת הקהילה באלג'יריה. מסתבר שדווקא קהילה יהודית זו שאין לה מסורת ארגונית ולא ראש קהילה מוכר ומוגדר נוקטת יוזמה להקים מערכת חינוך צרפתית אלטרנטיבית לזו שסולקו ממנה, והמורים היו אותם מורים שסולקו מעבודותיהם במוסדות המדינה הרשמיים.

הוקמו כ- 70 בתי ספר יהודיים ברחבי אלג'יריה, 20,000 תלמידים יהודיים נקלטו במסגרות חינוכיות יהודיות, ישבו במבנים ארעיים ששימשו בבתי-ספר והמשיכו ללמוד את תכנית החינוך הצרפתית במגמה שלאחר שלטון וישי ויכלו לשוב לספסל הלימודים הצרפתי ויהיו מעודכנים בחומר הלימוד. ראוי לציון האקטיביזם של הקהילה היהודית מתוך רצון להמשיך ולשמר דפוסים שהיו קיימים לפני משטר וישי.

ב. תגובות יהודיות – הצטרפות למחתרת

לאחר ההתקפה על פרל הרבור בדצמבר 1941 וכניסתה של ארה"ב למלחמת העולם השנייה, הוחלט להתחיל עם צפון אפריקה – עם צי של 300 אוניות ונושאות מטוסים בלילה שבין ה- 7 ל- 8 בנובמבר 1942 פלשו בנות הברית לחופי אלג'יריה ומרוקו במבצע החשוב ביותר במערכה בצפון אפריקה. תוך 24 שעות, בסיוע כוחות מקומיים, השתלטו על העיר במה שנקרא "מבצע לפיד".

סייעה להם "המחתרת היהודית" שמספר רב של יהודים היו בין חבריה – המחתרת מצליחה לכבוש את כל עמדות המפתח בעיר אלג'יר, ומחזיקה בהן 24 שעות עד הגעת האמריקאים.

שימו לב: "מבצע לפיד" עצמו הוא גורם נוסף אשר השפיע על גורלם של יהודי צפון אפריקה בתקופת השואה. מבצע זה שחרר את יהודי אלג'יריה ומרוקו משלטון ישיר של וישי, על אף שבמקביל כבשו הגרמנים את תוניסיה ושלטו בה במשך חצי שנה.

3. גורם שלישי הוא עמדתם ותגובתם של מנהיגי התנועות הלאומיות המוסלמיות לפעולות של משטר וישי בארצם – הללו באים ואומרים לצרפתים באופן ברור שהפגיעה ביהודים לא מקדמת את האינטרסים של המוסלמים

בנושא האוטונומיה שלהם עצמם, ולכן שלא יעשו בהם שימוש לצורך פגיעה ביהודים. יש אפילו דרשות במסגדים שקוראות לאוכלוסייה לא לפגוע ביהודים. כך למשל היתה עמדתו של מלך מרוקו (מוחמד ה' – 5): לאחר כניעת צרפת לגרמניה הוחלו חוקי וישי והחקיקה האנטישמית גם על יהודי מרוקו – הייתה הגדרה של מיהו יהודי ואיזה חוקים בדיוק חלים עליהם. ואולם, מבחינת היישום וההשפעה של החקיקה היה הבדל לעומת אלג'יריה כיון שיהודי מרוקו לא היו אזרחים צרפתיים, כך שהחקיקה של וישי לא חלה עליהם. אמנם יהודים ששירתו במנהל הקולוניאלי נאלצו להפסיק את השירות שלהם במוסדות השלטון הקולוניאלי, אולם החוקים לא ייושמו באותה תקיפות, דקדקנות ותוקפנות כמו שקוימו בווישי עצמה בצרפת.

יש הגורסים כי מלך מרוקו לא היה מוכן שיפגעו ביהודים שנמצאו תחת חסותו (גם לפי הגדרת הקולוניאליזם הצרפתי) ולכן לא ייושמו חוקים אנטישמיים מחמירים. יש פער בין עצם החקיקה ליישום שלה, ועד שהגיעו לשלב היישום האמריקאים נחתו במרוקו (קזבלנקה) בנובמבר 1942.

ב. פעולות של הנאצים או בעלי בריתם כלפי יהודי צפון אפריקה.

יהודי תוניסיה היו היחידים מבין יהודי צפון אפריקה שנאלצו להתמודד עם כיבוש נאצי ישיר.

הגרמנים הגיעו עם כוח צבאי וכוח ס"ס קטנים יחסית, ומטרתם הייתה גם להמשיך את תהליך הלחימה וגם לספק את הצרכים של הצבא הגרמני בתקופה זו. כאן נכנס העניין היהודי במדיניות שהיא מוכרת גם ממקומות אחרים באירופה – הס"ס ברשותו של ולטר ראוף מנהל את המדיניות היהודית של גרמניה הנאצית בתוניסיה. להלן הפעולות שננקטו כלפי היהודים:

1. הופעלו צווים מוכרים גם מאירופה: מעצרים של ראשי הקהילה היהודית כדי לנסות לשלוט בקהילה שנדרשה להתמודד עם אתגרים לא מוכרים (ראשי הקהילה לא נשארים זמן רק במעצר).
2. נעשה ניסיון לגייס עובדי כפייה יהודיים שישמשו ככוח עזר לגרמנים במחנות עבודה שהם הקימו בתוניסיה. היו כ-24 מחנות מעין אלה שמוקמו במקומות שונים (בבית, בגיא, בשדה התעופה).
- בחלקם היהודים היו מגיעים בבוקר לעבודה ויכלו לחזור לבתיהם לאחר-מכן. הקושי הגדול ביותר היה עצם גיוס היהודים לעבודות כפייה אלה. כך למשל בישיבה שהתקיימה כנראה ב-9.12.1942 דרש ראוף מהקהילה היהודית לספק לו 5000 עובדי כפייה, אלא שלקהילה היהודית לא היה את כוח האדם לביצוע פעולה כזאת. ולטר ראוף מגיע (כנראה גם בעזרת ערבים) ומצביע על בתי יהודים שמהם יילקחו עובדי כפייה, אלא שיהודים ברחו מבתי אלה ולא היה ניתן לגייס את המספר הנדרש (לא ידוע כמה גויסו לבסוף). רק מחנה אחד באזור הנמל בעיר ביזרטה היה מחנה סגור, אבל לפי הידוע לא היו מחנות השמדה בתוניסיה, ולא ידוע על כוונה להקים מחנות כאלה.
3. היהודים נדרשו לשלם קנסות כבדים ונאלצו לקחת הלוואות מהבנקים המקומיים לשם כך.
4. הפעולה האנטי-יהודית הרביעית הייתה בהקשר לטלאי הצהוב (מפברואר 1943 למשך 2-3 חודשים) – הוראה על-כך יצאה במחנה העבודה בביזרטה ובערי המרכז של תוניסיה: סוסה, גאבס וספקס. הקהילה היהודית נאלצה להכין את הטלאי, לא הייתה אחידות במידותיו והיהודים ענדו אותו בצד שמאל של הבגד עד שהסתיים מהלך המלחמה.

דוגמא נוספת מלוב שהיתה תחת שלטון איטלקי

ערב מלחמת הע"ה – 2 חיו בלוב 33,000 יהודים, רובם נתיני איטליה. מהלכי המלחמה השפיעו על הפעילות האנטי-יהודית הפשיסטית באזור שהביאה לפגיעה בכל תחומי החיים, וכן לגירושם של היהודים ולעבודות כפייה.

בשנת 1942 תחת משטרו של המושל גרציאני הורע מצב היהודים בלוב בשל הגברת אכיפתם של חוקי הגזע במקום. הוצאו צווים שונים שהגבילו את אפשרויות הפרנסה של היהודים ואת פעילותם בתחום המסחר. גם בתחום התרבות חלה הרעה ונאסר עליהם לפרסם חומרים וכתבי עת. היהודים הופלו לרעה מבחינה משפטית לעומת המוסלמים וסבלו מהתנכלויות אלימות מצד הפשיסטים. במסגרת מתן הוראה לגירוש יהודים בעלי נתינות זרה, נשלחו כ- 1600 יהודים בעלי נתינות צרפתית ותוניסאית למחנות ריכוז והסגר הדרום תוניסיה ובאלג'יריה שם רוכזו בתנאים קשים.

27. נתחו את הדומה והשונה בגורלן של שתי קהילות יהודיות ממערב אירופה בארבע

קריטריונים.

תשובה:

לתשומת לב:

- ישנם הרבה קריטריונים לפיהם אפשר לערוך את ההשוואה, אני בחרתי ארבעה שנראו לי מרכזיים.
- השאלה מבקשת דומה ושונה, ולכן התייחסתי בקריטריונים.

מס"ד	קריטריון	הולנד	צרפת
1	מועד כניסת הגרמנים	מאי 1940, נשארו לשלוט עד מאי 1945	יוני 1940 עד אוגוסט 1944
2	היקף ההשמדה של הקהילה היהודית	כ-80% מיהודי הולנד נספו	כ-25% מיהודי צרפת נספו
3	הקמת גטאות	לא הוקמו גטאות, יהודי אמסטרדם רוכזו בשכונות מסוימות והיה שילוט	לא הוקמו גטאות. בזמן השילוחים היהודים רוכזו במחנות ריכוז
4	התנהגות השלטון המקומי והאוכלוסייה המקומית	הגרמנים שלטו בכל הולנד, והיה מנהל אזרחי הולנדי ששיתף פעולה וקיבל בהכנעה את כל התכתיבים הגרמניים	צרפת חולקה לחמישה חלקים, בעיקר לשניים: מרכז צרפת, כולל פריז, שם שלטו הגרמנים ועזרה לצידם המשטרה הצרפתית. בדרום שלט בשטח המרשל הנרי פטן – משטר וישי. המשטרה הצרפתית הייתה זו שניהלה את רישום היהודים ואת שילוחם להשמדה לפי הוראות הגרמנים. היה שיתוף פעולה אקטיבי של השלטון הצרפתי עם המשטר הנאצי. האוכלוסייה הצרפתית בדרום אהדה בהתחלה את החקיקה נגד היהודים אבל עם תחילת מבצעי הגירוש התעוררה התנגדות וזה משפיע על הגרמנים. התנגדו אזרחים צרפתים כולל אנשי כמורה. המחתרת עזרה להסתיר יהודים ו/או להבריח אותם וכך גם כמרים במנזרים.

	הנאצים הוקמה רק בשנת 1943, אז כבר גורשו מרבית יהודי הולנד.		
--	--	--	--

דומה: * הגרמנים נכנסו לשתי המדינות בהפרש של חודש, די באותו הזמן, בתחילת המלחמה

- בשתי המדינות לא הוקמו גטאות
- בשתי המדינות השלטון המקומי שיתף פעולה עם השלטון הגרמני
- בשתי המדינות קמה התנגדות אזרחית לגירוש היהודים, גם אם לא בהכרח מטעמי אהבת היהודים

שונה: * היקף ההשמדה שונה – בהולנד נספתה כמעט כל הקהילה, כ-80%, בצרפת נספו כ-25%

- בהולנד היקף משתפי הפעולה עם הנאצים מקרב האוכלוסייה המקומית היה גדול יותר, וזה בא לידי ביטוי במספר ההלשנות הרב, שאחראי לחלק גדול מהנספים.
- הגרמנים שלטו בהולנד יותר זמן מאשר בצרפת, עוד כחצי שנה.